

Metin Neşri

Mustafa Behcet Bey'in Nahçivânî Tefsirinin Mukaddimesi Tercümesi: *Behcetü'l-Fevâihî'r- Rahmâniyye*

Ömer Sami UZUNER*

Zâhid, sûfî ve müfessir yönleriyle tanınan Baba Ni'metullah b. Mahmud Nahçivânî¹ (ö. 920/1514) nisbesinden de anlaşılacağı üzere Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmayan Nahçivânî'nin vefat tarihine bakılarak IX/XV. asırda dünyaya geldiği söylenebilir. Özellikle son dönem kaynaklarda Türk olduğu ifade edilen Nahçivânî, eserlerini döneminin ilim dili olan Arapça ve Farsça yazmıştır. Küçük yaşından itibaren öğrenme kabiliyeti ve sezgi gücü yüksek olduğu bilirse de ilmî çevresi ve tahsili ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır.² İlgili kaynaklarda ilim tahsilini Nahçıvan'da iken yaptığı, bir görüşe göre ise Tebriz'de Halvetî şeyhi Dede Ömer Rüşenî'yi ziyaretini göz önünde bulundurarak burada aldığı, ayrıca çağının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra tasavvufa intisab ettiği zikredilmektedir.³ Nahçivânî, meşhur tefsiri *el-Fevâtihu'l-Îlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*'yi Tebriz'de iken yazmaya başlamış ve 902/1497'de tamamlamıştır. Akabinde Tebriz'den ayrılan Nahçivânî, Anadolu'ya gelerek Konya Akşehir'e yerleşmiş, vefatına kadar burada ilim, irfan ve irşad ile meşgul olmuştur. Vefatına dair muhtelif tarihler zikredilmekle beraber 920/1514 yılında Akşehir'de vefat ettiği anlaşılan Nahçivânî burada defnedilmiştir.

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (uzuner89@gmail.com).

1 Nahçivânî nisbesinin farklı şekillerde yazımı olmakla beraber Orkhan Musakhanov'un ilgili çalışmasında kullandığı yazımı dikkate aldık. Bk. Ni'metullah Nahçivânî, *Hidâyetü'l-İhvân*, terc. Orkhan Musakhanov, İlk Harf Yayınları, İstanbul: 2012, s. 11-12 (Mütercimim girişi).

2 Nahçivânî, *a.g.e.*, s. 13.

3 Yaşar Kurt, *Ni'metullah Nahçivânî ve Tasavvufî Tefsiri*, OMÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun 1998, s. 39-40.

Nahçivânî'nin hayatı ile ilgili bilgilerin kısıtlı olmasının toplum içerisinde mütevacı bir hayatı tercih etmesinden kaynaklandığı söylenmektedir.⁴ Ayrıca kendisinin ifade ettiği üzere dönemindeki sahte âlim ve şeyhlerin servet ve şöhret merakını tenkit ederek onlardan uzak olmayı seçmesi⁵ de önemli bir etkidir. Fıkıhta Hanefî mezhebine bağlı olan Nahçivânî, bir Nakşibendî şeyhidir. Tebriz'de tasavvufî eğitim aldığı ve burada Nakşibendî şeyhi Sunullah Kûzekünânî ve halifesi Ahî Hüsrevşâhî'nin oluşu göz önüne alındığında eğitimini bu koldan almış olabileceği ifade edilmektedir.⁶ İlmî birikiminin yanında edebî üslûbunun güçlü olduğu Arapça ve Farsça olarak yazdığı eserlerinden anlaşılmaktadır.⁷ *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, *Şerhu Esrârî'n-Nokta* ve *Hidayetü'l-İhvân* isimli dört eseri bulunmaktadır. Bunların yanında pek çok eser kendisine nispet edilmesine rağmen araştırmalar neticesinde bunların yanlışlıkla kayıtlara geçtiği bildirilmektedir.⁸

Tasavvuf literatürü açısından Nahçivânî'nin en önemli eseri *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye* adlı işârî tefsiridir.⁹ Günümüze ulaşan Kurân'ın ilk tam tasavvufî tefsiri olması onun ne denli önemi haiz olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca metodu itibarı ile de örnek teşkil eden bu eser, işârî tefsir anlayışına çok kıymetli katkılar sağlamıştır.¹⁰

4 Taşkoprizâde onun bu durumuyla ilgili "Fakirliği zenginliğe tercih etmiş, şan ve şöhretten kaçarak kendisini gizlemiştir." demektedir. Bk. Taşkoprizâde, *eş-Şekâku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, tahk. Ahmet Suphi Furat, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 356.

5 Bk. Nahçivânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye: Matbaa-i Osmâniyye, 1325/1907, I, 459.

6 Necdet Tosun, "Osmanlı Dönemi Süfîlerinin Fars Diline Katkıları ve Bir Örnek Olarak Baba Nî'metullah Nahçivânî'nin Şerh-i Gülşen-i Râz'ı", *EKEV Akademi Dergisi*, 2005, sayı: 22, s. 108.

7 Yaşar Kurt, Nahçivânî'nin dili kullanma kabiliyetini ortaya koyarken şu ifadelerle yer vermiştir: "O, nesri şiire çevirir, kullandığı eş anlamlı kelimelerin uyumuna çok dikkat eder, neticede nesri sonsuz ahenk içinde şiire dönüştürür". Bk. Kurt, *a.g.t.*, s. 47.

8 Nahçivânî'nin eserlerinin sayısı ile ilgili bilgi verirken bu konudaki son çalışmalardan biri olan Orkhan Musakhanov'un çalışmasını dikkate aldık. Ayrıntılı bilgi için bk. Nahçivânî, *Hidayetü'l-İhvân*, s. 18-28 (Mütercimim girişi).

9 Nahçivânî'nin mezkûr eseri ile ilgili muhtasar bir inceleme ve tespit için ayrıca bk. Abdülba-ki Turan, "Baba Nî'metullah Nahçivânî ve "el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye" İsimli Tefsiri (920/1514)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, cilt: 1, s. 61-76.

10 Eser 2009 yılında İstanbul ve Beyrut'ta hatalı olarak Abdülkâdir Geylânî'ye nisbet edilerek *Tefsîru'l-Ceylânî* adı ile basılmış, daha sonra bu yanlışlık Orkhan Musakhanov ve Necdet Tosun tarafından delilleriyle ortaya konmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Orkhan Musakhanov-

Müellif, eserin mukaddimesinde belirttiğine göre bu tefsiri diğer benzer eserlere bakmaksızın Allah'ın kendisine lütfettiği zuhûrattan elde ettiği malumat ile yazmıştır.¹¹ Kendine has bir üslûba sahip ve vahdet-i vücûd ekolünden olan Nahçivânî, tefsirindeki her bir sûreye uygun bir fâtîha (giriş) ve her sûreden alınması gerekenleri özetlediği bir hâtîme (bitiş) oluşturur. Ayrıca Nahçivânî, mevcut tasavvuf literatürü içerisinde müstakil bir yeri olan bu eserinde sadece tasavvufun meselelerini değil, fıkıh, kelim, belağat gibi İslamî ilimlerin pek çok alanına dair bilgilere de zaman zaman yer vermektedir.

Eserin girişinde çalışmamızın konusunu teşkil eden bir mukaddime yer almaktadır. Bu mukaddime müellifin amacını, eserin arka planını, meselelerini ve çözümlerini anlamak açısından mühimdir. Çünkü mukaddimedeki muhteva Nahçivânî'nin başta tasavvuf olmak üzere meselelere bakış açısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Müellif mukaddimedeki vücûd kavramını, vahdet-i vücûd meseleleri açısından mutlak varlığı, Hakk'ın tecellilerini, kâinatın O'nun isim ve sıfatlarının tecellilerinden meydana geldiğini ele almış, bu tecellilerin benzersiz ve tekrarsız olduğunu ifade ederek¹² Zât'ın mahiyetinin tam olarak bilinemeyeceğini,¹³ mevcûdâtın ilm-i ilâhîdeki hakikati olan a'yân-ı sâbiteyi (feyz-i akdes) ve bu a'yânın sûrete bürünmesinin mahiyetini (feyz-i mukaddes) beyan etmiştir.¹⁴ Ayrıca bu konuları izah ederken kelamcı ve felsefecilerin varlık, isim ve sıfatlar ile ilgili görüşlerini aktararak eleştirilerde bulunmuştur. Bu minvalde, varlık diye isimlendirilecek olanın yalnızca vâcibü'l-vücûd olduğunu ve mümkünü'l-vücûdun ancak yokluk ile niteleneceğini vurgulamaktadır.¹⁵ Bunun yanında isim ve sıfatların Zât'ın aynı olduğunu söylemesi de kelamcıların görüşlerine bir cevap niteliğindedir.¹⁶ Bunların yanı sıra marifet-hakikat, müşâhede-mükâşefe,

Necdet Tosun, "Tefsîru'l-Ceylânî'nin Abdülkâdir Geylânî'ye Nisbeti Meselesi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2014, sayı: 33, s. 1-16.

11 Nahçivânî, *el-Fevâihu'l-İlâhiyye*, I, 3.

12 A.g.e., I, 3-6.

13 A.g.e., I, 6.

14 A.g.e., I, 4.

15 A.g.e., I, 3-4.

16 A.g.e., I, 12. Kelam düşüncesi içerisinde isim-müsemma ilişkisi ve sıfatlarla ilgili tartışmalar mevcuttur. Özellikle sıfatlarla ilgili üç görüş zikredilmektedir. Bu görüşler sıfatların Zâtın aynı olduğu, gayrı olduğu ve ne aynı ne gayrı olduğudur. Nahçivânî bu meselelere de kendi perspektifinden cevap vermiştir. Ayrıca Nahçivânî'nin kelam ve felsefenin muhtelif görüşlerini tenkidi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Nahçivânî, *Hidâyetü'l-İhvân*, s. 32-39, 45-52.

emir-nehîy, vahiy-ilham, nübüvvet-velâyet ve yakîn mertebeleri gibi tasavvufun temel konularıyla ilgili de izahlarda bulunmuştur. Bu nazarî konuları açıklarken diğer taraftan da mânevî mertebelere ulaşmak ve anlattığı hakikatlere ermek için izlenecek yolları ve bununla ilgili süreci ortaya koymuştur.¹⁷ Nahçivânî'nin söz konusu bu mühim eserinin mukaddimesi Osmanlı'nın sonu ile Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış olan Mustafa Behcet b. Muhammed Sâlim (ö. 1940 veya sonrası) tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Biz de çalışmamızla Mustafa Behcet'in *Behcetü'l-Fevâihi'r-Rahmâniyye* isimli bu tercüme ve şerhini günümüz harflerine çevirerek metni günyüzüne çıkarmaya gayret edeceğiz.

Hayatı ile ilgili yeterli bilgi bulunmayan Mustafa Behcet'in doğum tarihi bilinmemekle beraber vefatının 1940 veya sonrasında olduğu eserlerin nüshalarında yer alan ferağ kayıtlarından yola çıkılarak söylenebilir.¹⁸ Bu tarih dikkate alındığında doğum tarihinin de yüksek ihtimalle XIX. asrın ikinci yarısında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. *Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye* adlı matbu eserinde Evrenyevî¹⁹ nisbesi ile kayıtlanan Mustafa Behcet ile ilgili bu bilgi yalnızca bir yerde görülmesine rağmen bilgi değeri açısından önemlidir. Bu bilgilerin yanında onun muhtelif ilimlerle münasebetinin olduğu, özellikle tasavvuf, kelam ve felsefe ile ilgili malumatının bu konularda yazılan esere tercüme yapabilecek derecede olduğu söylenebilir. Kendisi ile alakalı malumat olmayışı onu ancak dolaylı olarak tanıtmaya imkân sağlamaktadır. Mütercim ile ilgili "*Mütercimîn İzhâr, Telhîs, usûl-ı fıkhîtan Menâr üzerine ve İşaguci ve Mustasfâ'ya müfid türlüce şerhleri vardır. Eski usûl ile on senede hâsıl edeceği malumatı bunlarla iki senede tedarik mümkündür*" şeklinde bir kayıt yer alır.²⁰ Her ne kadar bu bahsedilen esere kütüphane kayıtlarında rastlamasak da bu kayıt onun İslamî ilimlere yönelik ilgisini ortaya koymaktadır.

Mustafa Behcet'in kütüphane kayıtlarında dokuz adet eseri mevcuttur. Bunlar, Muhammed Abduh'un (ö. 1905) *Tevhid Risâlesi*'nin tercümesi

17 *el-Fevâitü'l-İlâhiyye*, I, 7, 11.

18 Eserlerinin elimizdeki muhtelif nüshalarına bakıldığında ferağ kayıtlarında yer alan en geç tarihin 1940 olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında şarihin bu yılda veya daha sonra vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

19 Evrenye, Kastamonu iline bağlı İnebolu ilçesinin bir köyüdür.

20 Bu bilgi, Mustafa Behcet'in, İmam Gazzâlî'ye ait *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm* adlı eserinin tercümesinin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 4705/1 numarada yer alan nüshasında yer almaktadır.

olan *Risâle-i Tevhid Tercemesi*,²¹ Abdülganî en-Nablusî'nin (ö. 1143/1731) *Manzûmetü Esmâillâhi'l-Hüsnâ'sına* yaptığı tercüme ve şerh olan *Behcetü'l-Leâli Şerhu Esmâillâhi'l-Müteâli*,²² İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm* isimli eserinin tercümesi olan *Behcetü'l-Kelâm Tercemetü İlcâmi'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm*,²³ Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Mülemmâ fî Şerhi'n-Na'ti'l-Murassa'* isimli eserinin şerhi olan *Behcetü'l-Esrâr fî Hakki A'zami'l-Ezkâr*,²⁴ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi ve İsim-Müsemmâ Risâlesi*,²⁵ *Esrâr-ı Akliyye*,²⁶ *Hikmet-i Kur'ân ve Fazileti*,²⁷ *Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye*²⁸ ve son olarak çalışmamızda yer verdiğimiz *Behcetü'l-Fevâihî'r-Rahmâniyye* adlı eserleridir.

Çalışmamızda eserin Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonu nr. 1206'da yer alan nüshasını esas aldık. Çeviri yazısını hazırladığımız bu nüsha ile birlikte Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 3840 numara- da bulunan diğer nüshası ile de karşılaştırma yaptık. Mustafa Behcet mukaddimenin tercümesini birebir yapmamakla birlikte muhtevada herhangi bir eksikliğe mahal vermemek için çeşitli şerhler ilave etmiştir. Yaptığı şerhler büyük bir hacim teşkil etmemekle beraber mütercim'in yorum ve metni anlayış biçimini yansıttığını söyleyebiliriz. Metnin içerisinde kendi fikirlerini "sâniha"²⁹ başlığı ile veren mütercim münasebetin fazlalığından dolayı bunları müstakil olarak değil akış içerisinde yazmıştır.³⁰ Ayrıca mukaddimenin aslında olan dipnotlara da aynı şekilde yer vermiştir. Biz de çeviri yazıda metindeki dipnotlar ile kendi dipnotlarımızın karışmaması için metnin dipnotlarını köşeli parantez ile gösterdik. Bunun yanında çeviri yazıda kullandığımız iki nüsha arasındaki farklarda, zâid kelime veya

21 Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 1111.

22 Aynı koleksiyon 06 Hk 1113 numarada, ayrıca Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 9853/1.

23 Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4705/1.

24 Aynı koleksiyon, 06 Mil Yz A 1135/1. Aynı koleksiyonun 1135/4 numarasında bulunan *Şerh-i Na't-ı Nebî* adlı risalenin söz konusu bu risale ile aynı olduğu anlaşılmaktadır.

25 Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 1112.

26 Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1135/2.

27 Aynı koleksiyon, 06 Mil Yz A 1135/3.

28 Edebiyye Matbaası, Mısır 1318.

29 Mütercim'in tercüme esnasında muhteva ile ilgili o an aklına gelen bilgiyi metne dâhil etmesi anlamında kullanılan bir ara not.

30 Mütercim'in açıklaması şu şekildedir: "Bu tercemede olan sânihalar benim olduğu hâlde şiddetli münâsebatten dolayı tercemenin içine koydum", bk. *Behcetü'l-Fevâihî'r-Rahmâniyye*, vr. 11^a.

terkipleri “+”, noksan olanları “-” ile göstererek, farklı olanları da dipnota ekleyerek belirttik. Ayrıca muhtevanın daha iyi anlaşılması için gerekli yerlerde metne dair dipnotlara yer vermeye çalıştık.³¹

Bu çalışma ile tasavvuf literatüründe kendine ayrı bir yer edinmiş *el-Fevâtihu'l-Îlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*'nin mukaddimesine dair tercüme ve şerhi tasavvuf tarihi çalışmalarına katkı sağlaması amacıyla neşre uygun hale getirmeye çalıştık. Müellifinin, şahsiyeti ve düşünce yapısı açısından tasavvuf tarihinde önemli bir yerde durması, şerhin ise Osmanlı dönemi tercüme ve şerh geleneğinin son dönem örneklerinden biri olması bu eseri seçmemizde belirleyici olmuştur.³²

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Başlangıç

Bütün maârif ve hakâyıkın, bütün kâmil kimselerin kalblerine vârid olan mükâşefât ve müşâhedâtın ve mutlakâ evâmir ve nevâhînin ve kütüb-i ilâhiyyede olan bütün tekâlif ve ahkâmın serâirini ve ale'l-ıtlâk inzâl ve irsâlin esrârını ve bütün vahy [2^a] ve ilhâmın hükmünü ve velâyet-i mutlaka ve nübüvvet ve risâletin mesâlihini ve milel ve edyânın vaz'ını, tâat ve ibâdât-ı dünyeviyenin sûretlerini, haşr, neşr, cennet, cehennem, sırât, suâl, hesâb, cezâ gibi mu'tekadât-ı uhreviyyeyi ve bunlara müterettib olan lezzât-ı cismâniyye ve rûhâniyyeyi yâhud derekât-ı nîrâniyyeyi mücmelen mutazammın olmak üzere bir asl-ı küllî.

Vücûd-ı baht, bir başka ta'bîr ile [2^b] zât-ı ahadiyye yâhud hakikat-i müttehîde-i Muhammediyye yâhud bütün mezâhir ve ekvâna sâir olan hüviyyet-i şahsiyye yâhud bütün esmâ ve evsâfı câmi' olan Allah isminin müsemması³³[3^a] gibi ta'bîrler bütün zâhir, bâtın, gâib, şâhid olan şeyle-

31 Çalışmamızda yer verdiğimiz eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Nahçıvânî tefsirinin mukaddimesinin tercümesi, ikinci kısım ise *Fusûsu'l-Hikem*'den Muhammed Fassi'nın tercümesidir. Bu sayıda eserin birinci kısmın çeviri yazı ve incelemesi bulunurken, ikinci kısım bu minval üzere çalışılmaya devam etmektedir.

32 Söz konusu eserden haberdar olmama vesile olan Dr. Hayrettin Nebi Güdekli'ye teşekkürü bir borç bilirim.

33 [Cenâb-ı Hakk'a nisbetle alem vaz'ı her ne kadar muhâl ise de gûyâ Allah ismi Cenâb-ı Hakk'a alemlerin vaz'ı gibi vaz' olunması mülâhazasına mebnî böyle denilir. Çünkü beşer, melek, cin taraflarından zât-ı bâriye alem vaz'ı muhâldir. Çünkü alem vaz'ı mevzûun lehi olduğu hakikat üzere bütün levâzım ve avârızıyla bilmekle mesbûkdur ki bu sâyede vâzı' mevzûun leh izâlesine bir âlâmet vaz' edebilir. Hâlbuki Hakk'ın zâtına bu vechile muttali' olmak müyesser olmamıştır. Meğer ki Cenâb-ı Hak kendisince ma'lûm olan Zât-ı pâkine bir ad verip bunu me-

rin menşe'-i aslısından mebde'-i hakîkisinden ibârettir. Bahr-i vücûdun yenbûu, vâcid ve mevcûdun kıblesi bu vücûd-ı bahttır. Bundan mâadâsı ma'dûm-i bâtil ve zıll-ı zâildir. Bu vücûddan evsâf-ı mütehassısa ve kuyûd-ı muhassasadan mutlak olan vücûd-ı baht-ı hâlisi murâd ediyoruz. Sakın vücûd sözümüzden ma'nâ-yı masdarîyi yâhud mütevâtî' ve müşekkeke münkasım olan mefhûm-ı küllîyi yâhud mâhiyyât üzerine zâid [3^b] olan mefhûmu yâhud mâhiyyâtın aynını murâd ediyoruz zannetme. Bunlar insanın mecbûl olduğu melekât-ı latife-i fitriyye-i lâhûtiyyeye şuûru ve intibâhı olmayan ahlâm-ı sehîfe ve ukûl-ı kesife erbâbının muzahrafâtıdır. Bizim vücûd ile murâdımız "yok" sözünün zıddı olan "var" sözüdür ki bu ma'nâca olan "vücûd" "adem"e, adem ile melekenin tekâbülü gibi mukâbil olur. Şu hâlde bu her iki mütekâbilin biri diğeriyle aslâ muttasıf olamaz. Bu hâlde vücûd [4^a] her hâlde vâcibü'l-vücûd, adem de her hâlde mümteniü'l-vücûd olur. Bunların biri diğeriyle imtizâc etmez. Birbiriyle aslâ tereküp etmez. Çünkü bunların cem'inde men' vardır. Şu hâlde vücûd ile mevcûd arasında tefâvüt olmayarak, vücûd ezelen ve ebeden olduğu şey üzerine hay, kayyûm, dâim, bâkî olduğu hâlde vücûddur, mevcûddur. Çünkü zâtının muktezâsı olan varlığın ondan zevâli mümteni'dir. Kezâ adem de böyledir. Ademden ademin zevâli mümteni'dir. Bunların üçüncüsü yoktur. Çünkü aralarında vâsıta yoktur. Mümkünü'l-vücûd denilen kısım [4^b] bunların dâiresinden hâriç değildir. Çünkü mutlakâ mefhûmun bu ikiye münhasır olmasında ulemâ-yı rûsûm bile muvâfakat etmiştir. "Adalet-i fitriyye câddesinden münharif olanların mümkünü'l-vücûdu vâsıta olarak isbâta yeltenmeleri vehm ve hayâl şeytânlarına ittibâ'dan başka bir şey değildir. Bunların sözlerine hiç kulak asılmaz."

Şimdi mümkünü'l-vücûdun hîta-i vücûddan olması câiz değildir. Çünkü vücûd dâimâ vâcibü'l-vücûddur. Aslâ ondan muktezâsı zâil olmaz. Mümkünü'l-vücûd [5^a] olandan ba'zen vücûd-ı müsteâr zâil olup ademle muttasıf olur. Şu hâlde mümkünü'l-vücûdun hîta-i ademden olduğu taayyün eder. Mümkünü'l-vücûdun esâsı bir mevcûd sûretinde zuhûru ve zâhirde âsâr-ı zâhireye masdar oluşu ancak bütün evsâf ve esmâ-i zâtiyyesiyle dâimî ve ezeli³⁴ olarak vücûd-ı Hakk'ın zuhûrundan ve mir'ât-ı ademe tecellisinden ileri gelmiştir. Evsâf ve esmâ-i azîmenin muktezâsına göre vech-i kerîminin ve lemeâtının sahîfe-i ademe in'ikâsından bu sahrâ-

leklerine, kullarına ta'lim etmiş ola. Bu sûretle olduğuna göre istihâle tasavvur edilmez.]
34 S: +ebedî. (Süleymaniye nüshası "S" harfi ile gösterilmiştir.)

yı ademden [5^b] suver-i muhtelif ve âsâr-ı kevnîye-i kiyâniyye ve gaybiyye ve şehâdiyye, dünyeviyye, uhreviyye, misâliyye, berzahîyye görülür.³⁵

Hulâsa, âlemin Hakk'a irtibâtı âyînelerde görülen sûretlerin sûret sâhibine irtibâtı, ukûs ve ezlâlin ziyâlara, dalgaların suya irtibâtı gibi olur. Şu hâlde mümkünü'l-vücûd olan bu âlem sırf adem-i aslî olup aslâ vücûd râihasını şemmetmemiş olur. Yalnız mümkünü'l-vücûd olan âlemde vücûd-ı Hakk'ın tecellîsi eseri olarak suda, [6^a] âyînelerde görülen sûretler gibi şeyler görülür. Serâb-ı ademde görülen şeyler görülür. Âlemin a'râzın teceddüdü gibi.³⁶ Şu görülen teceddüdâtının devâmı vücûd-ı bahtın şuûn-ı muhtelifesi sayılmaz derecede [6^b] tatavvurâtı olmasına mebnîdir. Çünkü nefsu'l-emrde hakikaten ve ma'nen, ezelen ve ebeden hay ve kayyûm olduğu hâlde vâkı' demek olan tahakkuk ve sübût için gayr-i mütenâhî, ebedî, gayr-i mükerrer, aslâ munkatı' olmayarak şuûn ve etvâr-ı kâmile-i müterettibe vardır. Çünkü vücûd ezelen ve ebeden dâimâ şuûn-ı gayrı mütekerrire üzere müstemir ve müteceddid vücûddur.

Şimdi ey muhterem insân seninle şöyle görüşelim: Sen bir defa bütün bu kâinâtı gözden çıkarıp bütün rûsûm ve âdâtı aradan giderdikten [7^a] sonra ale'l-ıtlâk kuvâ-yı müdrikenin müdrekatından, tab'ının ülfet ettiği şeylerden sırrını tasfiye et ki sırrında bir tavr-ı garîb, bir tarz-ı acîb bulasın. Vecd ve vicdânından ukûl ve efhâmın müdrekatı gibi değil zevkî, şevkî, huzûrî, keşfî, şühûdî, lezzet-i ledünniyye, şuûr-ı hakikiyye-i ma'nevîyye, vahdet-i tâmme tadasın. İşte bu sûretle tattığın vahdet-i tâmmenin şânına hiçbir şân ârız [7^b] olmaz. Bunu zevk ve vicdân ihâta edemez. Hîn u zamân sebk etmez, mekân ve erkân işgâl etmez. O her vakit ve anda öyle bir şândadır ki ondan serâb-ı imkâna mün'akis olan her şey fânî وَبِئْتَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ وَأَلْحَرَامِ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ [Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'inin zâtı bâkî kâlacaktır].³⁷ misdâkınca onun zât-ı pâki bâkî olduğu sence tahakkuk etmiş, bir yakîn-i kâmil, bir tahakkuk, vücûd, sübût, [8^a] huzûr lezzetinden bir zevk-i tâm

35 Vücûd ve adem bahisleri için ayrıca bk. Nahçıvânî, *Hidâyetü'l-İhvân*, s. 40-45, 58-59.

36 [Hattâ hakikat nokta-i nazarından hepsinin niseb ve a'râzdan ibâret olduğunu bazı ekâbir şöyle tasvir etmiştir. Bu âlemde olan her bir şey vehm yâhud hayâl veya âyînelere aks eden sûretler veya zilâlden ibârettir ki başkasının zilûnda şems-i duhâ zâhir olmuş, sen sakın dalâl sahrâsında hayrân kalma.]

كُلُّ مَا فِي الْكُونِ وَهُمْ أَوْ خِيَالٌ
أَوْ عَكُوسٌ فِي الْمَرَايَا أَوْ ظَلَالٌ
لَا فِي ظِلِّ السَّوَى شَمْسُ الضَّمْحَى
لَأَنْتَ خَيْرٌ فِي تَبَةِ الضَّلَالِ

37 er-Rahmân 55/27.

vermiş olursun. Bu sûretler keşf ve şühûdunda ilim mertebesinden ayrı mertebesine, aynden Hak mertebesine terakkî etmiş, nâil olacağın yüksek mertebeye nâil olmuş olursun ki bundan büyük nâiliyyet olmaz. وَلَيْسَ وَرَاءَ اللَّهِ مَرْمَى [Allah'tan gayrı maksad yoktur]

Şimdi bu büyük meşhede vusûlünden ve makâm-ı rızâ ve teslimde temekkününden sonra vücûdun şuûnunu [8^b] ve gayr-ı mahdûde olan neş'etlerini tamâmıyla anlamış olursun. Bu hâlde dâimâ nihâyetsiz emsâl ile müteceddid olan vücûdun kemâlâtı, gayr-ı mütekerrir olan mütemâsil tatavvurâtı, gayr-ı mütetâbık olan müteşâbih teşe'suâtı, gayr-ı mütevâfık olan mütenâsib tecelliyâtı sence zâhir olmuş olur. İşte bu minvâl üzere sübût ve tahakkuka lâyık olan Hakk'ın vücûdunu müşâhededen bu misâl üzere ezelen ve ebeden parlayan parlantıları müşâhededen sonra mir'ât-ı ademden mün'akis olan [9^a] âlem denilen ağıyâra ya'ni mümkünât dediğimiz şeylere vücûdun nûrunun imtidâdı ve bu ağıyârda zuhûru ve bu ağıyârla ve bu ağıyârdan tebeyyünü ile mutlakâ suver ve ezlâlin ve ukûs-i mün'akisenin ahvâli sence artık tamâmıyla zuhûra gelmiş olur. Ya'ni bu mümkünât dediğimiz şeyler vücûdu anlamak için âyine mesâbesindedir. Bu mümkünât esmânın mezâhiridir, esmânın tecellisinin eseridir. Âyinesiz vücûdun zuhûru ise [9^b] kat'î sûrette muhâldir. Ya'ni Hakk'ın esmâsıyla tecellisi olmayıp zâtıyla tecellisi olmuş olsa onun nûru her şeyi yakar, mahveder.

Şunu bil ki, bu minvâl üzere ezelen ve ebeden Hakk'ın vücûdunun teşe'suu, eşbâh ve emsâl tevehhümüyle dâimâ teceddüdü, Hak sübhânehû hazretlerinin zât ve hakikatının tevahhud ve teşahhusuna parlak bir delildir. Eğer Hakk'ın böyle tecellisi olmasa idi infirâdı, vahdeti, teşahhusu nereden bilinecek idi? Meselâ güneşin şimdi [10^a] gördüğümüz hey'eti üzere ezelen ve ebeden bâkî olduğunu hiç bizden kaybolmadığını farz etsek, onun anbean gayr-i mütenâhî ve gayr-i mütekerrir şuûn-ı müteceddidesinin onun şahsı olduğunu nasıl bilecektik. İşte bunun gibi Hakk'ın tecelliyâtı ve neş'etlerinde ve tecelliyâtında tekerrür olmayarak ezelen ve ebeden vücûdunun şuûnu da böyledir. Hak dâimâ tenâhî ve tekrâr olmayarak kemâlde müteşâbih, mütenâsib tecelliyât ile mütecellidir. [10^b] Hattâ bu tecellinin tahkik ve ta'mik edilince bir tecelliden ibâret olup bunda teceddüd, tekerrür, taaddüdün yalnız vehmen olduğu anlaşılır.

Hulâsa, zevk-i sahîh, şühûd-ı tâm sâhibi olan ârif bir kimse îmâ ve işâret ettiğimiz şu hakâyıkı dikkatle mülâhaza edince bu husûstaki ma'zeretimizi

kabûl ederek kusûrumuzu affetmesini umarım. Çünkü vücûdun serâirini dil ile kalem ile şerh ve izâh kâbil değil, bunun bütün efhâm ve ahlâmın üstünde olan şân [11^a] ve vasfı hakkında en son söylenen sözler onun zâtının vahdetine, esmâ ve sıfât-ı zâtiyyesine müterettib olan şuûn ve tatavvurâtın kesretine tenebbüh ve tenbîhden ibârettir. Yoksa onun künhüne vusûl menâzili ezel-i âzâlde munkatı' olmadığı gibi ebed-i âbâdde tükenmez. (Sâniha)³⁸ Cenâb-ı Hakk'a vusûl Cenâb-ı Hakk'ı ilme vusûl demektir ki delîl ve burhâna hâcet kalmayacak [11^b] bir hâlde ayn-ı basiretle Cenâb-ı Hakk'ı müşâhededen ibârettir. Bu tarzda ilmi, müşâhede, ilm-i yakîn, tecellî, feyz-i rahmânî, taarruf-i iyânî, zevk-i vicdânî gibi sözlerle ta'bîr ederler. Bu ehl-i şühûd türlü türlüdür. Bazılarında "tecellî-i ef'âl" husûle gelir ki en evvelki tecelliyâtıdır. Bu hâlde kendisinin ve gayrısının [12^a] fi'li, fi'l-i ilâhîde fânî olur. O vakit bu mertebe erbâbı Cenâb-ı Hak'tan başka fâil görmez. Bu hâlette tedbîr ve ihtiyârdan hurûc eder. İşte vusûl bu mertebeden başlar sonra tecellî-i sıfât husûle gelir. O vakit bunun kalbi celâl ve cemâli müşâhede ile heybet ve üns makâmında kalır. Bu mertebe [12^b] vusûlün ikinci derecesidir. Bundan sonra bânînin yakîn ve müşâhede envârı kaplamış bir hâlde olarak makâm-ı fenâyâ terakkî eder. Bu şühûdunda vücûdundan gayb olur. Bu havâss-ı mukarrebîne mahsûs bir nevi' tecellî-i zâttır, ve vusûl rûtbelerindedir. Bunun fevkinde hakka'l-yakîn rûtbesi vardır ki nûr-i müşâhede abdin külliyyetine sereyân ederek rûhunun, [13^a] kalbinin, nefsinin, hattâ kâlibının bundan haz ve nasîbi olur. İşte bu mertebe vusûlün en a'lâ mertebesidir.

Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif*te diyor ki bu hakâyık-ı ilâhiyye tahakkuk edince bu ahvâl-i şerife ile berâber o abd-i vâsıl daha vusûlünün ilk menziline olduğunu anlar. Vusûl nerde? Uzak menâzil-i vusûl âhîret idi. Ömründe bile ebedü'l-âbâd munkatı' olmadığı hâlde bu feyz-i Hakk [13^b] ömürde nasıl olacağını düşün.³⁹

Şimdi yemîn ederek bir şey söyleyeyim, bu vücûdu anlamak için lâzım gelen sermâyemin azlığı, yakînimin zayıflığı, fehm ve idrâkimin noksanlığı, fikrimin sebâtsızlığı, azmimin müzebzebliğiyle berâber birkaç defa

38 [Bu terceme olan sânihalar benim olduğu hâlde şiddetli münâsebatten dolayı tercemenin içine koydum. "Mütercim"]

39 [Menâzil-i vusûlün munkatı' olmadığına dâir Sühreverdi'nin sözü tecelliyât-ı zâtiyye i'tibârîyledir. Yoksa tecelliyât-ı sıfâtiyye i'tibârîyle değildir.] Mustafa Behcet'in sözünü ettiği cümle için bk. Şihâbüddin Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1966, s. 517; terc. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1990, s. 643.

lutf-i [14^a] ilâhî ile anlayabildiğim kadarını anlamaktan hâsıl ettiğim lezzet mikdârını yazmak istedim. Vallâhi bu tattığım hakâyıkı takrîr ve beyân husûsunda dilim tutuldu. Sırrımda, kalbimde o hakâyıka dâir gûyâ benden kuvâ-yı müdrikem tamâmıyla soyulmuş gibi garîb bir hâlde kaldım. Fakat onu söyleyeyim ki bu garîb hâlde benim sırrımda sürûr, kalbimde öyle bir [14^b] vecd ve huzûr kaldı ki buna fûtûr ve gaflet gelemeyeceğine tamâmıyla mutmain oldum. Ma'lûm ya vicdânî ve zevkî olan hakâyıkı olduğu gibi ta'bîr ve tavsîfin müteazzir olduğu bütün ukalâ ve ezvâk-ı sahîha erbâbı indinde müsellemler bir hakîkattir. Anıncün vicdâniyyât en büyük, en belli bir bilgi olmakla berâber hasmı ilzâm edemez. Kendisinden delîl ve kıyâs terkîb edilmez. Fakat [15^a] kuvâ-yı müdrike vesâiliyle husûle gelen intibâiyyât böyle değil. Bunu olduğu gibi ta'bîr ve tavsîf herkese müyesserdir. Bunun sır ve hikmeti Allâhu a'lem şudur: intibâiyyâtta muntabî' olan şeyi muhassıl olan kuvve-i müdrike münfail ve müteessir olmakla kuvve-i müdrikeyi hâmil olan kuvve-i âkilede bu sûret muntabî' olur. Sonra bunu ta'bîr ve tavsîf mümkün olur. Fakat vicdâniyyât [15^b] böyle değil. Vicdâniyyâtta ve vicdâniyyâtta, âlem-i emr-i ilâhîden olan rûh müteessir oluyor. Nasıl ki rûhdan ve rûhun kemmiyyet ve keyfiyyetinden ta'bîr mümkün olmadığı gibi vicdâniyyât ve mutlakâ ledünniyyât ve huzûriyyâtta da ta'bîr mümkün olmaz.

Şimdi dâim, sâbit, hay, kayyûm olan vücûdun vahdâniyyet-i⁴⁰ sırfası zâtında, tahakkukunda, vücûdunda istiklâli üzerine olduğu anlattığımız hakâyıkın [16^a] siyâk ve sibâkdan zâhir olduktan sonra onun eniyyetini idrâk, onu olduğu vech üzere keşf ve şühûd onunla vecd ve huzûr, kezâ evsâf ve esmâ-i zâtiyyesiyle ittisâfını idrâk ve onun fetret ve ta'tîl, inkizâ ve tahvîl olmayarak dâimâ tecellîsini idrâk mümkün olur. Fakat onun kemmiyyetini, keyfiyyetini, hakîkatini idrâk mümkün olmaz. Çünkü onu [16^b] şerh ve izâha dalmağa gücümüz yok. Kendi nefsinin bilmekten âciz olan beşer künhüyle Rabbini nasıl bilebilir? Bu husûsda acz ve kusûrumuzu beyân için *مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ* [*Nefsini bilen Rabbi'ni bilir.*] buyrulmuştur. Ma'lûm ya, nefis ile rûhun ikisi de âlem-i emr-i ilâhîdendir. Bize bu âlem-i emre kemmiyyet ve husûl tarîkiyle itlâ' verilmemiştir, yalnız eniyyet ve huzûr tarîkiyle verilmiştir. Şimdi bu kadarcık bilgi ile mükâşif [17^a] olan muvahhidler münkeşif olur, muhlis olan mukarreb kimseler onu şühûd ile mevsûf olur. Onun azametinde hayrette kalanlar onda fânî,

40 S: +ve ferdâniyyet.

vâsıl olanlar onun bekâsıyla bâkî olurlar. İşte kemâliyle insân olmak için böyle yapmak iktizâ eder. Şimdi bu hakikat ya'ni vücûd-ı mutlakın eniyyeti ma'lûm, kemiyeti mechûl olduğu sâbit olduktan sonra onun [17^b] gayben ve şehâdeten, sûreten ve ma'nen, dünyâ ve âhirette ezel ve ebedde zuhûru evsâf ve esmâ-i zâtîyye-i ilâhiyye âsârının perdelerinin arkasından olduğu sâbit olur.

Hulâsa-i kelâm, âlem, zât-ı ahadiyyete müstenid olan o esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeden mün'akis bütün gölgelerden, eserlerden ibârettir. Şimdi çeşit çeşit bu kadar çok âsârın o evsâf ve esmâ-i zâtîyye-i ilâhiyye üzerine müteferri', ondan müstahdes, onun ma'lûlü olması i'tibâriyle buna âlem-i nâsût, âlem-i mülk, âlem-i şehâdet, [18^a] âlem-i his, âlem-i hayâl, âlem-i misâl, âlem-i nukûş ve eşbâh gibi adlar verilir. Bunların müessirâtı, mesâdırı, usûlü, müdebbirleri, illetleri, fâilleri erbâbı olması i'tibâriyle âlem-i lâhût, âlem-i melekût, âlem-i ceberût, âlem-i gayb, âlem-i emr, âlem-i esmâ ve sıfât, âlem-i a'yân-ı sâbite, âlem-i nüfûs ve ervâh gibi adlar verilir. Bunların hepsinin mertebe-i vâhidiyyette gizlenmesi, hüviyyet-i şahsiyyede toplanması hakikat-i müttehide-i Muhammediyyede muhtefi olması [18^b] mertebe-i câmia-i cem'iyyede dürülmesi, kesret ve ale'l-ıtlâk müşrik şeyni⁴¹ şâibesinden münezzehten olan hazret-i zât-ı ahadiyyette istihlâkı i'tibâriyle bütün evsâf ve esmâyı câmi' olan Allah ismiyle gayb-ı mutlak, amâ-i zâtî, mutlaka kuyûd ve hudûddan hâlis vücûd-ı mutlak-ı baht, ezelen ve ebeden mütehakkık-ı hakk-ı hayy-ı kayyûm-ı muhakkak ve ale'l-ıtlâk [19^a] zâtı müteferrid ve mütevahhid olan hüviyyet-i müttahide ma'nâsına "Hü" ismiyle anılır. Artık bu kadar sözlerden bu kadar işâretlerden sonra sözsüz, işâretsiz olarak bütün maksadlarının kiblesi, bütün matlablarının kıdvesi ne olduğuna fetânet ve zekâvetinle erişmelisin. Hattâ havâss-ı zâhire ve bâtına vesâtatiyle [19^b] tabiatının alıştırığı şeylerden ârız olan kötü i'tiyâdlardan fitratında olan fetâneti, fikrinde olan selâmeti ayırmalısın.

Hâsılı, sırrını bir defa büsbütün nâsûtî olan neş'etlerden tasfiye ederek evhâm ve hayâlât-ı nâsûtîyye şeytanlarının tasarrufu olmayan ve tebeddül ve tağayyür tareyanından mahfûz olan kazâ-i ezeli ve her şeyi muhît [20^a] olan ilm-i huzûrisinde⁴² yarattığı isti'dâdının muktezâsına göre Sübhânehû ve Teâlâ'dan feyezân eden sıbğ-ı Hak ile munsabiğ-i lâhûtî ve irâdet-i gaybiyye ile tezyîn etmelisin. Bâ-husûs elfâzın mantûkât ve muhtemelâtına

41 Metnin aslında شَيْنُ النَّوِيَّةِ (ikililik ayıbı) tabiri kullanılmaktadır.

42 Bu kavram için bk. Nahçivânî, *Hidâyetü'l-İhvân*, s. 64-65.

bakmaktan ziyâde çekinmelisin. Çünkü bunlar seninle maksad-ı hakîkinin arasında hucüb-i galizadır. Eğer ifâde ve istifâde elfâz ile olmasa [20^b] idi maksada hicâb olan bu elfâz ile tekellüm bile -bâ-husûs bütün örtüleri aradan çıkararak, perdesiz bir hâlde erişeceği makâma erişen erbâb-ı hakâyık için- câiz olmayacak idi. جَعَلْنَا اللهُ مِنْ خَدَامِهِمْ وَتُرَابِ أَعْدَائِهِمْ [Allah bizi onların hizmetkârı ve ayaklarının tozu eylesin]

(Sâniha) Hattâ sâlik-i Hak olan kimsenin gerçi bidâyette birçok delilleri bulunması lâzımdır. Fakat [21^a] kalbi ma'rifet-i ilâhî nûru ile nurlandıktan sonra o çok delillerle iştigâli kalbinin ma'rifet-i ilâhîdeki istiğrâkına hicâb gibi olur. Bir defa ma'rifet-i ilâhî nûru kalbe yerleşti mi delile hâcet kalmaz. فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى [Hemen nalını çıkar! Çünkü sen mukaddes vâdi Tuvâ'dasın.]⁴³ âyet-i celîlesinde buraya işâret buyrulmuştur. "Na'leyn" aklın netîceye tevessülüne sebep olan [21^b] iki mukaddime demektir. Ma'rifete vâsıl olunca na'leyni hal' ile emr ayaklarını vâdi-i kuds-i vahdâniyyete koymak isteyen ârif-i billâha "delâil ile iştigâli" terk et demektir. Vallâhu a'lem.

Vasl: Şimdi Hakk'ın ezelen ve ebeden zuhûr ve bürûzu esmâ ve sıfât-ı lâhûtiyyenin melâbisi olan estâr-ı âsâr-ı nâsûtiyye, ezlâl-ı kevnîyye-i kiyâniyye hicâblarının arkasından olunca [22^a] Hak sübhânehû hazretleri îmân ve irfân fitratı üzere mecbûl ve Hak sübhânehû hazretlerinden niyâbet hil'atiyle mümtâz ve sûret-i Rahmân ile musavver olan erbâb-ı inâyet ve kabûle bütün evsâf-ı kemâl ve nuût-i celâl ile muttasıf olan zât-ı pâkinin vahdetine tenbîhi murâd ediyor. Çünkü Hakk'ın onları zâtın vahdetine, vücûdunun vâcib olduğuna evsâf ve esmâsının kemâlâtına tenbîh ve irşâdı olmasa [22^b] idi zât-ı bârisine aslâ vukûf ve ıttılâ'ları müyesser olmazdı. Meselâ güneşin bu gördüğümüz minvâl üzere hiç kaybolmayarak, karanlık olmayarak, ezelen ve ebeden ziyâsı bâkî olsa idi, bu gördüğümüz ziyânın ondan olduğunu nereden anlayacaktık. Şems hakikat-i hakîkiye ise ya'ni vücûd-ı baht, ulu Tanrı ufûl ve zevâl teâkubu olmayarak ezelen ve ebeden şûun ve lemeân-ı zâtîsi üzerinedir.

Hulâsa, [23^a] Hakk'ın kullarını zâtının vahdetine irşâdı olmasa idi kullar O'ndan ve O'nu ma'rifetten ezelen ve ebeden mahcûb olacaklardı, O'nu bilmeye yol aslâ bulamayacaklardı. Anınçün hikmet-i ilâhiyye zâtının vahdetine, vücûdunun vücûbuna, vücûdda istiklâline, ulûhiyyette tevahhudüne, rubûbiyyette teferrüdüne, vahdet-i zâtîyyesinin bütün kâinâta,

43 Tâhâ 20/12.

zerrelere sereyânının sırrına îsâl edecek yollar vaz'ını [23^b] iktizâ ettiğinden Hak sübhânehû hazretleri hikmetinin muktezâsına göre nübüvvet, risâlet, velâyet-i mutlaka mertebelerini vaz' buyurdu. Bunun üzerine kulüb-ı sâfiye erbâbına vârid olan îmân, irfân, keşf ve iyân gibi güzel hâller, mertebeler, teferru' ettiği gibi bu mertebelerin zıtları da zuhûr ettiğinden şuûn ve neş'etler çoğalmaya, suver ve âsâr teşa'uba, ârâ ve efkâr [24^a] ihtilâfa başladı.⁴⁴

Hulâsa, dirâyet, şuûr, ma'rifet, îmân fıtrâtı üzerine mecbûl olan insân nev'î türlü türlü fırkalara ayrıldılar. Bunun üzerine hikmet-i aliyye-i gâlibe-i ilâhiyye neş'et-i ûlâ ve neş'et-i uhrâ vaz'ını iktizâ etti. Evvelki neş'et için peygamberlerine gönderdiği kitaplarda emirlerini, nehiylerini müşt Emil teklîfler yaptı. Bu neş'ette cereyân eden her şeye karşı suâl ve hesâb, mükâfât ve mucâzât yeri olan [24^b] ikinci neş'et için de adâlet-i ilâhî muktezâsına göre cenneti ve cehennemi yaptı. Şunu da bil ki, âlem-i gayb, âlem-i şehâdet, âlem-i mülk, âlem-i melekût, âlem-i ûlâ, âlem-i uhrâ, âlem-i his, âlem-i hayâl, âlem-i emr, âlem-i misâl, âlem-i eşbâh, âlem-i ervâh, âlem-i semâvât, âlemi a'yân-ı sâbite, âlem-i tabâyî' gibi ale'l-ıtlâk âlemler ve neş'ât-ı külliyye-i [25^a] ilâhiyyede ba'zen iki nazîrin veyâ nakîzin birinde olan şey diğ er nazîr veyâ nakîzde olan sûret ve şekil üzere temessül eder ki bu sûretler zâhirde birbirine muhâlif ise de hakîkatte mutâbık ve mütevâfıktır. Şu hâlde aralarında Tanrı'dan başkasının bilmediği rakîk ve dakîk münâsebet ve irtibât olduğundan iki âlemin birinde olan sûret diğ erinde müessir [25^b] olunca diğ eri ondan müteessir olur. Rû'yânın sûretleri, ta'bîrleri de bu cümledendir. Bu da keşf ve şühûd mertebesine vâsil olan erbâb-ı hakâyıka münkeşif olan şeylerin gavâmızındandır.

Vasl-ı diğ er: Şimdi kesret ve muhâlefet sonuna eriştikten sonra Hak sübhânehû hazretleri şuûn ve evsâf ve esmâsına göre kalblerine vahdet-i [26^a] zâtiyye nûrunu inzâl ve ilkâ için nüfûs-ı zekiyye erbâbına hazırlanmış olan ilhâmât-ı gaybiyye ve ilkâât-ı keşfiyye ile ba'zı nüfûs-ı kudsiyye erbâbını mümtâz kılmakla nübüvvet ve velâyet mertebelerini izhâr buyurdu. Şimdi şuûn ve evsâf ve esmâsına göre vahdet-i zâtiyye bu nüfûs-ı kudsiyye erbâbının kalbine nâzil olduktan ve temekkün ettikten ve nüzûl

44 Bu kısımdaki izahat, "kenz-i mahfî" hadisi olarak bilinen "Ben gizli bir hazine idim; bilinip tanınmak istedim ve (bilinmek için) mahlukâtı yarattım" (Aclûni, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 121) sözünün şerhi niteliğinde görülebilir. Mahlukâtın yaratılış hikmeti ve neticeleri bu kısımda özetle beyan edilmiştir. Ayrıca bk. Nahçivânî, *Hidâyetü'l-İhvân*, s. 66-67.

ve vürûdu [26^b] sebebiyle teşerrüf ettikten sonra bu hâlde bu nüfûs-ı kudsiyye erbâbının hüviyyet-i nâsûtiyyesi Hakk'ın lâhûtiyyetinde bir kere fânî olur. Bunların ba'zısı lâhûtiyyet-i Hakk'a bi'l-küllîyye "tamâmıyla" müncezib olur. Bu mertebeden aslâ inmez, âlem-i nâsût elbisesinden tamâmıyla soyularak âlem-i lâhûtta kalır. Âlem-i nâsûta ve onunla [27^a] ilgili şeylere aslâ iltifât şâibesi kendisinde bulunmaz. İşte bunlar büdelâ, ümenâ, urefâ nâmıyla seçilmiş kimselerdir ki bunlar vâlih ve hayrân olan vâsıl kimselerdir. Bunlar nefislerinden fânî olarak fevz ve felâh, vücûb-i izzetinin şerefli kubbeleri altında⁴⁵ nâil-i necâh olmuşlardır. Bunlar âlem-i imkânın levâzımından kurtulduklarından *أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* [Bilesiniz ki, Allâh'ın dostlarına hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de.]⁴⁶ [27^b] sırrına mâ-sadak olmuşlardır. Bunların ba'zısı da iki mertebeyi hem zâhiri hem bâtını, hem gaybı hem şehâdeti, hem ûlâyı hem uhrâyı hâiz olduklarından hilâfet ve niyâbet-i ilâhiyye mertebesinde kararlaştırlar. Bütün mülk ve melekût, nâsût ve lâhût, gayb ve şehâdet mertebelerini ihâta ettikleri için Cenâb-ı Hak tarafından ziyâde terbiye ve tekrîm ile mümtâz olarak kemâl-i temcîd ve ta'zîme müstehak oldular. Çünkü bunlar ba'zı [28^a] esmâ-i ilâhiyyenin terbiyesi sebebiyle Cenâb-ı Hak tarafından kuvve-i kudsiyye, hads-i fitrî, keşf-i cibillî ile te'yîd olunmuş kimselerdir. İşte bunlar makarr-ı hilâfet-i ilâhiyye ve niyâbet-i hakîkiyye-i hakkıyyede kararlaşıp vahdet-i zâta vâsıl olan enbiyâ hazerâtıdır.

Hulâsa, bunların ilm-i muhît-i ilâhîden inşîâb eden akl-ı külden kendilerine feyezân eden [28^b] ulûm-i ledünniyye ve idrâkât-ı fitriyye-i lâhûtiyyeleri mebde'-i aslîsine, menşe'-i hakîkisine müntehâ olmuştur. Kezâ bunların kudret-i aliyye-i gâlibe-i ilâhiyyeden⁴⁷ münşeab olan nefs-i külliyyeden kendilerine feyezân eden indallah makbûl olan bütün a'mâl-i sâlihaları da menşe'-i aslî ve mebde'-i hakîkisine müntehâ olmuştur.

Hâsılı, bunların [29^a] bütün evsâf ve ahvâli mebde'-i feyyâza müntehâ olmuştur. Nasıl olmasın ki? Bunları, Hak sübhânehû kendi ahlâkiyla ahlâklandırarak zât-ı mukaddesi menâbına inâbe etmiş, zâtının vahdâniyyetine, esmâ ve sıfâtının kemâlâtına irşâd için türlü türlü kerâmetler, irhâslar, mu'cizelerle te'yîd ederek zamânlarının ihtiyaçlarına göre şeriatlar ve risâlet rütbesiyle [29^b] mümtâz olanlarına ahlâk-ı

45 S: +temekkün ile.

46 Yûnus 10/62.

47 S: kudret-i aliyye-i gâibe-i muhîta-i ilâhiyyeden.

hamîde-i ilâhiyyeyi müştemil kitâblar vermiştir.

Şimdi dikkatle dinle! Ba'zı zevk erbâbı Hak Teâlâ'ya külliyyetiyle müteveccih olanların ba'zısına nisbetle evsâf ve esmâ-i ilâhiyyenin ba'zısında ziyâde terbiye ve te'sîr gördüklerine binâen erbâb-ı talebi ta'lîm ve terbiye zamânlarında esmâ-i zâtîyye-i ilâhiyyeyi kemâl-i itmi'nân ile birer birer okuyarak hangi isim ile ziyâde müteessir olduğunu anlayıp o isme devâmını emrederler. Bu ismin eseri, o tâlibi ihâta edip bir melek heykeliyle temessül ederek lâhûtî bir takım mugayyebât ilkâ edinceye kadar devâm eder. Bu ismin te'sîri tamâm olduktan sonra başka isim ile tavzîf ederler. İşte bu sûretle [30^a] bütün esmâ ve evsâf-ı ilâhiyyeyi telkîn ederek her birerlerinden nasibini tekmi'l edince makarr-ı niyâbet ve velâyet-i mutlakada temekkün eder. O vakit bu tâlib kâmil bir insân olur. Artık buna *قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي* [De ki: Bu benim yolumdur.]⁴⁸ kavli-i şerîfiyle işâret buyurulduğuna göre başkasını tekmi'l ve iştigâl vâcib ve lâzım olduğundan kendisine icâzet verilir.

Bundan sonra şunu da bil ki Hakk'ın tecelliyâtına ve şuûn-ı zâtîyyesine mahall-i zuhûr olan bütün âlemler akıl ve fikrin zabtedemeyeceği kadar çoktur. Tanrı'nın âsâr-ı kudretine delâlet eden şuûnâtını tamâmıyla ondan başkası bilmez. *وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ* [Rabb'inin ordularını ancak kendisi bilir.]⁴⁹

Hulâsa, Hakk'ın şuûn ve vücûduna ıttılâ' ve şuûr-ı kuvâ ve âlât-ı tabîyye vesâatıyla olan ulûm-ı âdiye [30^b] usûllerine munhasır değildir. Ulûm-ı ledünniyye, idrâkât-ı huzûriyye, vicdâniyyât-ı fıtriyye, hadsiyyât-ı cibilliyeye yolları ma'lumât ve müdrikât-ı ilâhiyye gibi nihâyetsizdir. Hattâ insânların, hattâ hayvânların, hattâ sâir müvelledâtın, semâvî, arzî bütün mürekkebâtın ve mümtezecâtın, hattâ bütün zerrelerin, hattâ bu kadar zamânların teâkubunca bahr-i vücûdda mütevâlî olan katrelerin nihâyetsiz derecede şuûr ve idrâk yolları vardır ki bunların hepsi her şeyi ihâta eden ilm-i ilâhîden inşîâb eden akl-ı külden neş'et etmiştir. Şimdi âlemlerin gayr-ı mütenâhî, şuûr ve idrâk yollarının da gayr-ı mütenâhî olduğu sâbit olduktan sonra ihâtalı bir sûrette bilmediği bir şeyi yoktur demek doğru mudur? Bâ-husûs sûret-i Rahmân ile musavver olan insân kalbinin vüs'atını anlayan [31^a] için bu avâlim-i külliyye-i ilâhiyyeyi nefy ve inkâr hiç mümkün olmaz. Bütün âlem-i İslâm'ın dayandığı Ebû Yezid Bistâmî hazretlerinin insânın kalbinin vüs'ati hakkında, "arş ve hâvî olduğu şey-

48 Yûsuf 12/108.

49 el-Müddessir 74/31.

leri yüz milyon defa büyüdüp de ârif-i billâhın kalbinin zâviyelerinden bir zâviyeye konsa hiç haberi bile olmaz”⁵⁰ sözüyle Şeyh-i Ekber hazretlerinin, “vücûdu gayr-ı mütenâhî olan şeylerin mütenâhî olduğunu farz edip de ârifin kalbinin zâviyelerinden bir zâviyeye konsa haberi olmaz”⁵¹ tarzında mübâlağalı sözü avâlim-i külliyye-i ilâhiyyenin gayr-ı mütenâhî olduğunu bize îzâh için kâfidir. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) efendimizin لَا يَسْعَى وَلَا سَمَائِي وَلَا أَرْضِي [Ben ne yeryüzüne ne gökyüzüne sığarım ancak mümin kulumun kalbine sığarım.]⁵² hadis-i kudsîsi Bâyezîd ile Şeyh-i Ekber'in [31^b] sözlerinden de muğnîdir.

Yine bil ki bütün esmâ-i ilâhiyye ve sıfât-ı zâtiyye ve fi'liyyenin miftâhı vücûd-ı mutlakın ezeli ve ebedî olan hayât sıfatıdır. Şimdi ezeli ve ebedî olan hayâta sermedi bir kayyûmiyyet ve deymûmiyyet-i mutlaka-i hakîkiyye lâzım gelir. Vahy-i hakîkinin ezelen ve ebeden bütün evsâf ve esmâ-i kâmile-i şâmîle ile muttasıf olduğu hâlde tahakkuku dâim, vücûdu vâcib olması lâzımdır. Hâsılı vücûd-ı mutlak için lâzım olan hayât-ı hakîkiyye sıfatı için bunlar iktizâ eder.

Yine bil ki sayılmaz derecede olan evsâf ve esmâ-i ilâhiyye için bir takım eserler vardır. Ba'zısı diğer ba'zısına lâayık olan kemâlâtı kabûle müstaid olması için isti'dâd ve kabiliyetler verir. Hâsılı, ba'zı evsâf-ı ilâhiyye ve esmâ-i zâtiyye bir mertebe ve şânda diğer ba'zı [32^a] esmânın ifâza ettiği kemâlât-ı lâika ve vücûdiyyeyi kabûle kabiliyetli bir eser îcâd ve izhâr eder. Bu fâil olan esmâ da kâbil olan esmâ gibi diğer bir şânda kâbil olur. Kezâ bu kâbil de başka bir maddede kâbil-i âhara nisbetle fâil olur. Hattâ, her bir kâbil olan fâil, fâil olan kâbil olur. İşte böylece tefâul ve temâzüc, ezelen ve ebeden esmâ ve evsâf-ı zâtiyye ve fi'liyye-i ilâhiyye ile bunlara târî olan suver ve âsâr-ı mertebe arasında cereyân eder. Hulâsa-i kelâm işte bütün esmâ ve sıfât-ı kesîre-i ilâhiyyenin umûmuna vahdet-i zâtiyyenin ezelen ve ebeden aslâ münkazî olmayarak sereyânı bu minvâl üzeredir.

Şimdi ey vüs'atli irfâna mâlik olan kimse, sen inâyet-i bârî ile ale'l-ıtlâk [32^b] kuvâ-yı müdrike ve âlât-ı tabîiyyenin nefsinde tasarrufâtından kur-

50 Feridüddin Attâr, *Tezkiretül-Evliyâ*, Çaphâne-i Merkezi, 1904, s. 137; terc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Kabcacı, 2007, s. 195-196. Ayrıca Bistâmî'nin bu sözü *Fusûsu'l-Hikem*'de İbnü'l-Arabî'nin nakliyle yer almaktadır. Bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, tahk. Ebü'l-Alâ Afifi, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, s. 88; terc. Ahmed Avni Konuk, İstanbul: İFAV, 1997, II, 117.

51 İbnü'l-Arabî, a.g.e., s. 88.

52 Bu hadis-i kudsî, benzer lafızlarla şu şekilde de rivayet edilmiştir; مَا وَسَعَنِي سَمَائِي وَلَا أَرْضِي وَلَكِنْ وَسَعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ. Aclûnî, a.g.e., II, 195.

tularak nefsinin ale'l-ıtlâk sûrî olan şu müsteâr hayâtın muktezâsından, levâzım-ı nâsûtiyyesinden mevt-i irâdî ile öldürmelisin. Öyle bir hâlde kalmalısın ki hayât-ı hakîkiyye-i hakkıyye ve ezelen ve ebeden bâkî olan levâzım-ı lâhûtiyye ve muktezeyât-ı rûhâniyyesiyle muttasıf olduğun hâlde sende senlik, varlık kalmamış olsun. Bu hâlde sana makarr-ı hilâfet ve niyâbet-i ilâhiyyede sarsılmayarak tahakkuk, temekkün, takarrur mümkün olur. Bu hâlde ilmî, aynî, hakkî olan yakînin mukaddesâtı olan Hakk'ın mezâhirinde münferic, cûd-i ilâhî muktezâsına göre bahr-i vücûddan terşşuh eden kuvve-i kudsiyyeden münbit, kuvve-i kâmile-i şâmile ve ilm-i muhît-i ilâhiyyeden münşeaab olan akl-ı kül ve nefs-i külliyyeden feyezân [33^a] eden ulûm-ı ledünniyye ve idrâkât-ı fitriyye sularıyla dolu kendilerinde enhâr-ı maârif ve hakâyık cereyân eden mükâşefât ve müşâhedât köşklerinde sen, sen olmayarak tena'um sana yâr-ı esîr, bu hâlde dünyâ müzehrefâtına, nefs ve hevânın müşteheyâtına meyilden ziyâde sakınmalısın. Çünkü bunlar seni Mevlâ'dan, rüşd ve hidâyet yolundan sapıtır. وَإِذَا حَاوَلْتَ نَهَائِهَا فَاحْذَرْ إِذْ ذَاكَ مِنَ الْعَرْجِ [Nihâyete ulaştığın vakit burada ayak kaymasından sakın.]

Sen hidâyet hazînelerinin sonunu istediğin vakitte orada aksamadan kork, ayağının kaymasından çekin, ucub ve gurûrdan neş'et eden ferah ve sürûrdan, keşf-i esrârdan kaçın.

Yine bil ki vahdet-i zâtiyyede hüviyyet-i şahsiyye-i sâriye-i hakîkiyye-i hakkıyyede münderic olan vücûd-ı mutlak-ı ilâhiyyenin müştamil olduğu evsâf-ı kâmile ve esmâ-i âmme-i şâmile-i ilâhiyye kendisinde kâmine [33^b] olan kemâlât-ı zâtiyyesine göre zuhûr ve burûzu iktizâ eder. Çünkü kemâl-i vücûdiyye göre tahakkuk ve burûz, umûm-ı kemâlât-ı vücûdiyye levâzımındandır. Evsâf ve esmâ-i zâtiyye-i ilâhiyyenin kemâlât-ı zâtiyyesine göre zuhûru ise ancak onlardan sâdır olan âsâr ile ve suver ve ezlâlin onlara tertîbiyle ve aynî ve şehâdî bütün amellerde onların şuûn ve tecelliyâtından hâsıl olan ukûs ve emsâl ile olur. Şimdi o evsâf ve esmâdan âsâr ve emsâlin zuhûru da esmâyı zâhirde hâmile olan zevât, mevsûfât, müsemmeyât tevehhümüyle olur. İşte evsâf ve esmâ-i zâtiyyenin zuhûrundan nefsinde [34^a] kâmil olan ve âlem-i şehâdetinde görülen suver ve ezlâl ve eşbâhî mürebî ve zuhûr ve burûzu iktizâ eden bu evsâf ve esmâ-i zâtiyyeden münakis olan zevât-ı ma'dûme ve mevsûfât-ı mevhûmeye müstenid suver ve âsâr ve ezlâl-ı vehmiyye zuhûr etmiş olur. Şu hâlde o evsâf-ı aliyeye ve esmâ-i seniyyenin bu tarzda zuhûrundan rubûbiyyet, ubûdiyyet, hâlikıyyet, mahlûkıyyet, îcâd-ı mevcûdiyyet, sâniyyet, masnûiyyet, gibi

vahdet-i zâtan neş'et eden şuûnâta delâlet eden ta'bîrlerle anlatılan mertebeler zuhûr etmiştir.

Şimdi bütün tekâlîf-i ilâhiyenin menâtı ale'l-ıtlâk evâmîr ve nevâhînin [34^b] bütün hikmetlerin ve hükümlerin, bütün me'mûr olduğumuz ahlâk-ı hamîdenin, nehyolduğumuz ahlâk-ı seyiyenin ve kütüb-i ilâhiyyede ve bütün peygamberlerin haberleri ile sâbit olan mu'tekadât-ı uhreviyye ve ibâdât-ı dünyeviyyenin menşe'-i istirşâd ve istikmâli kâbil olan ubûdiyyet mertebesine menût ve merbût olduğu tezâhür ediyor ki bu sâyede merbûb olan insânlar Hakk'ın ahlâkıyla tahalluk ve Hakk'a takarrub ve fıtrat ve cibilliyetlerinde olan niyâbet-i ilâhiyye makarrında temekkün ve isti'dâdlarına göre teklîfât-ı ilâhiyye ile mükellef olmuş olur.

Şimdi bu iki mertebeden de cennet, cehennem menâzili, kurb ve visâl derecâtı, bu'd ve firâk derekâtı, evhâm ve hayâlât şeyâtini, küfür ve dalâletlerin [35^a] envâı, bunlara terettüb eden gazabları, kezâ hidâyet ve selâmet yolları, bunlara terettüb eden sevâbları, hâsılı kütüb-i ilâhiyyede vârid olan envâ'-ı tebşîrât ve inzârât gibi bütün va'd ve vaîdler zâhir olmuştur.

Yine bil ki evsâf ve esmâ-i zâtiyye-i ilâhiyye zât-ı ilâhî üzerine zâid, O'nun tecerrüd-i ma'nevîsine, ıtlâk-ı hakîkîsine, vahdet-i sırfasına münâfi, O'ndan munfasıl bir şey olmayıp zâtının ayındır. Hattâ sıfât-ı ilâhiyye hakîkatte vücûdun şuûnundan ve Hakk'ın tecelliyâtından ve kemâline göre bekâsından, sübûtunun, tahakkukunun tatavvurâtından başka bir şey değildir. Çünkü [35^b] vücûd-ı baht için her bir ânda şân-ı sâbık ve şân-ı lâhik gibi olmayan bir şân vardır. Hattâ o vücûdda ezelen ve ebeden aslâ tekrâr ve tevârüd olmayarak şuûn ve etvâr-ı müteceddid, müterettib olarak teâkub eder. Ve dâimâ onun şuûn ve tatavvurâtına âsâr ve ezlâl terettüb ve onlardan suver ve emsâl münakis olur da ezelen ve ebeden serâb-ı âleme, yokluk âyînelerine inbisât ve imtidâdi sebebiyle serâb gibi yokluktan ibâret olan şu âlemde nihâyetsiz heykeller, karaltılar, şekiller görülür.

Şimdi evsâf-ı ilâhiyyeye sûretleri, eserleri îcâd, karaltıları, [36^a] emsâli izhâr i'tibâriyle esmâ-i ilâhiyye, ezlâl ve suverin ve âsâr-ı mer'iyye-i müstahdesenin onlardan in'ikâsı i'tibâriyle evsâf-ı zâtiyye, zât-ı ilâhînin ıtlâkı ve hadd-i zâtında hepsinden tecerrüdü, kemâlâtına göre teşe'suu i'tibâriyle şuûn-ı vücûd, tecelliyât-ı Hak, lemeât-ı şems-i zât denilir.

Şimdi zât-ı ahadiyyenin mekmen-i amâ'-i zâtîden, gayb-ı mutlaktan, mertebe-i butûndan fezâ-i burûza, mertebe-i keşf ve celâya, âlem-i zuhûr

ve incilâya tenezzülât ve hubûtunu mülâhaza eden Hak sübhânehû hazretlerine merâtib-i ilmiyyeye göre tafsîl ilmi sûretiyle esmâ ve evsâf-ı zâtiyye [36^b] isbât ederek bunlar şems-i zât-ı ahadiyyenin şurûkundan zuhûra gelen bütün avâlim ve mezâhirin, müsebbibâtı için ille-i mûcibe, erbâb-ı mûcide, esbâb-ı muzhiredir. Fakat mertebe-i ilimden ayna terakki eden suver ve emsâl hicâbılarını ortadan kaldıran, bütün merâyâyı i'dâmda mün'akis ve mürtekiz olan suver ve eşkâl ve ezlâli vücûd defterinden kazıyıp mahveden ve vücûdu adem imtizâcından ve niseb ve izâfâtın ona ihtilâtından ve ale'l-ıtlâk ondan in'ikâsından tecrîd eden Hakk'ı görmüş olur, [37^a] Hak sübhânehû hazretleri ona keyfiyetsiz, eyniyetsiz, vaz'sız, cihetsiz olarak zuhûr ettiği vech üzere zâhir ve münkeşif olur. Ona şems-i zât-ı ahadiyyet, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye üzerine müterettib olan umûm-ı zerrâtın âfâkından tulû' etmiş olur. Artık onda ve onun basar-ı basîretinde, ayn-ı şühûdunda ale'l-ıtlâk ukûs ve ezlâl ve ağıyarın nukûşu kalmaz. Hattâ her gördüğü şeyde ale'l-ıtlâk keserât ve niseb ve izâfât melâbisinden mücerred olarak Hakk'ın itlâk-ı zâtiyyesine göre yalnız Hakk'ı görür, başka bir şeyi görmez. Öyle bir hâlde [37^b] Hakk'ı görür ki tecelliyât-ı ilâhiyyenin teâkubunda, şuûn-ı gaybiyyenin terâdüfünde cemâlî ve celâlî tatavvurâtının teceddüdünde, şems-i zâtının teşe'suunda, vahdet-i zâtı şühûddan basarı meyl ve inhirâf etmez. Bu kadar acâyib-i lâhûtiyyeyi gördüğü hâlde tuğyân etmez, âdâb-ı ubûdiyyetten dışarı çıkmaz.

Hulâsa, âlem-i lâhûtun muktezeyâtından olan fuâdı da bütün bildiği ve ufk-ı a'lâ-yı lâhûtiye luhûk ve vusûlünde gördüğü şeyde kizb yapmaz. Çünkü artık Hak'tan başka görülecek ve kasdolunacak şey kalmaz. [38^a] İşte ayndan Hak mertebesine yükselen kimse vâsıl olacağı yere vâsıl olmuş, likâullâha şevkden dolayı erbâb-ı inâyetin sığındığı cennet-i me'vâ indinde olan sidre-i müntehâda ya'ni yakîn ilmi ve aynının nihâyet bulduğu yerde temekkünle likâ şerefiyle teşerrüf ederek قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى [Araları iki yay aralığı kadar veya daha da yakın oldu]⁵³ -ya'ni rubûbiyyet ve ubûdiyyet mertebelerini hıfz eden vücûd ve imkân kavsları kadar yâhud ale'l-ıtlâk nâsûtiyyet hissesi lâhûtiyyet hissesinde fânî olarak hazret-i rahamûtun bakâsiyla bâkî kaldığıyçün iki kavsdan daha yakîn olan- kerâmetiyle [38^b] tekerrüm ettikde Hak sübhânehû hazretleri ona tavr-ı nâsûtiyyesinden, tavk-ı beşerîsinden hâric maârif ve hakâyık ve müşâhedât-ı ledünniyyesini vahy ve ilhâm buyurur. Artık bunun yanında evsâf ve esmâ sahîfeleri kal-

53 en-Necm 53/9.

maz. Neş'et-i ulâ ve uhrâ mahvolur. Basar-ı basîretinden, nazar-ı keşf ve şühûdundan, ale'l-ıtlâk ta'dâd ve ihsâ kalkar. Bunda efkâr ve ehvâ kalmaz, hattâ bundan isim, müsemmâ dağılır. Bu hâlde bu ve bunun hüviyet ve zât ve mâhiyeti ale'l-ıtlâk Hakk'ın hüviyet ve zâtında fânî olur. Bunun ta-ayyünü Hakk'ın taayyününde mahv olur. Hâsılı, bunun yanında safâ içinde safâyı [39^a] müştemil olduğu hâlde amâ' içinde amâ', burûz ve zuhûr eder. Öyle bir hâlde ki orada zulmet, ziyâ, sabâh, akşam, lezzet, sıkıntı, vecd, fakd, çalışmak, çalışmamak, ferah, gam, aded, ma'dûd, had, mahdûd, hâmid, mahmûd, şâhid, meşhûd, huzûr, şühûd, vücûd, mevcûd, vicdân, fıkdan gibi şeylerin biri teâkub etmez. Yalnız o nûr üzerine nûr, huzûr içinde huzûr, sürûrdan sonra sürûrda olur ki ona fetret ve fütûr, gaflet ve futûr ve kusûr ârız olmaz.⁵⁴ Fakat [39^b] bunlar görene, lâkin köre ne. وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ [Allah kime nûr vermemişse onun artık nûrdan nasibi yoktur.]⁵⁵ أَدْرِكُنَا بِلُطْفِكَ يَا رَحِيمٌ يَا غَفُورٌ [Lütfunla bizleri ulaştır ey rahîm ey gâfûr.]

Yine bil ki ale'l-ıtlâk evsâf ve esmâ-i zâtiyye-i ilâhiyyeyi bize bildiren ve onların enniyyet ve sübûtuna delâlet eden şey ancak onlardan metîn efâl ve âsârın sudûru ve onlardan acâyib bir takım suver ve emsâlin inikâsıdır. Hâlbuki pekiyi biliriz ki ale'l-ıtlâk âsâr ve efâl bütün ukûs ve ezlâl, mahv-ı zevâli serî olan a'râzdan ibârettir. [40^a] Hattâ hakîkatte bunlar esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye esbâbından mir'ât-ı ademe mün'akis olmuş nukûş-ı ma'dûme, muhayyel heykellerden başka bir şey değildir. Fakat âyinelerde suyun sathındaki dalgalarda görülen sûretler gibi asâletli bir vücûd sûretinde görülür. Şimdi evsâf-ı ilâhiyye ve esmâ-i zâtiyye-i vücûdiyyeden her bir isim ve vasıf için kendilerinden temessül ve in'ikâsı kâbil olan bütün avâlim-i külliyye ve cüz'iyede bir eser ve sûret-i müteayyine vardır ki o eser ve sûret kendisini mürebbî olan o isim ve sıfata delâlet eder. Ve a'râzın emsâl ve eşbâh ile [40^b] teceddüd ve tebeddülü gibi dâima o eser ve sûret o isim ve sıfattan istimdâd eder. İşte bütün esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin ezen ve ebeden tebeddül ve intikâl, tagayyür ve zevâl olmayarak tecelliyâtı bu minvâl üzeredir.

Hulâsa, bu mezâhir-i ilâhiyyede olan âlemlerdeki bütün âsâr ve ezlâlin

54 [Bir şey bir ma'nâ ile veyâ nakiziyile ittisâftan nasıl hâli olur denilirse cevâbı şöyledir: Her hâlde ikisinden biriyle ittisâf, ibtidâ sıhhat-i ittisâf ile meşrûttur. Fakat ittisâf mümteni' olduğu zamânda her hâlde ikisinden biriyle ittisâf lâzım gelmez. Meselâ cemâd hakkında âlim de değildir, câhil de değildir, kâdir de değildir, âciz de değildir, kâtib de değildir, ümmî de değildir, denilir. "Mütercim"]

55 en-Nûr 24/40.

hepsi i'dâm-ı âtıla, hayâlât-ı bâtıla, ezlâl-ı zâileden ibârettir. Hakikaten sebâtı, hükmen ve ma'nen kararı yoktur. Bunların müessirleri, erbâbı, esbâbı, illetleri, mücidleri zât-ı Hak ile kâim gayr-ı mütenâhî şuûn-ı zâtiyye ve sayılmaz derecede olan esmâ ve evsâf-ı ilâhiyyedir. Evsâf-ı kâmile-i ilâhiyyeden biri de Cenâb-ı Hak'ın zâtıyla kâim olan [41^a] kelâm sıfatıdır ki şeriatların, dinlerin lisânı üzere cârî olan bütün evâmîr ve nevâhîyi bildiren ve bütün mezâhir ve mecâlî'-i ilâhiyyede mütedâvil olan mutlakâ hüküm ve ahkâmı, kezâ lâhût ve nâsût neş'etlerinde, âlem-i mülkde, âlem-i melekûtta, âlem-i emirde, âlem-i ceberûtta, vâki' olan sâir tedbîrât ve tasarrufâtı hâkim-i müneffiz olan ve mutlakâ vahy ve ilhâmı hâmil olan kelâm sıfatıdır. İşte bu kelâm sıfatının hükmü mutlakâ avâlim-i külliyye ve cüz'iyede, bütün murâdât ve makdûrâtını izhârda, fitrî kabiliyetler ve cibillî isti'dâdlarda münderic olan mutlakâ ma'lûmât ve müdrikâtta câridir.

Hulâsa, kelâm sıfatı fâil-i mutlak [41^b] ve irâde ve ihtiyâr ile mutasarrıf-ı muhtâr olan Cenâb-ı Hak'tan sâdır ve vârid olan bütün tasarrufât ve ef'âle vesîle ve âlâttır. Bu kelâm sıfatının avâlim-i külliyyeden her bir âleme, mecâlî-i ilâhiyyeden her bir meclâya nisbetle eser-i hâssı ve merbûb-ı mahsûsu vardır ki o sıfattan o âleme mahsûs bir münâsebet ve mülâyemet mün'akis olur ki şimdi işâret edilen birer birer âlemlerde vâki' olan tasarrufât ve kendilerine tefvîz olunan umûr-ı mezkûrenin hepsi o eser-i mahsûsa nisbet olunur.

Sûret-i Rahmân üzere musavver olan âlem-i insânda [42^a] kelâm-ı ilâhî sıfatının eser-i mahsûsu, insân nev'ine mahsûs olan mahâricdeki tekâtü'dan harflerin esâsını husûle getiren sesden ibârettir ki bundan ve gayr-ı mahsûr olan terkîblerden telaffuz olunan kelimelerin hey'etleri ve birer ma'nâya konmuş isimler, söylenen sözler husûle gelmiş olur. Ve bu kelimelerin terkîblerinden, birbirine güzel imtizâcından da kelâmın sûretleri, cümleleri, âyetlerin hey'etleri, sûrelerin sahîfeleri, bütün kıssaların [42^b] kasîdelerin, ibret alınacak hikâyelerin, basîret erbâbının fikrinde olan hakâyıkı açık bir dil ile anlatan misâllerin, ale'l-ıtlâk kabiliyette ve bütün isti'dâdlarda gizli kalan dekâyıkın fezâ-i beyâna izhârını husûle getirir.

Hulâsa, bu kelâma alîm-i allâm, kuddûs-i selâm olan Cenâb-ı Hak'tan feyezân eden ve ümenâ ve urefânın kalblerine nâzil olan ve keşf ve şühûd ve mütâlaa-yı vech-i Hak'ta müstağrak, havz-ı mevrûdda vârid ve makâm-ı mahmûdda mütemekkin olan enbiyâ ve rusûl-i kirâm ve evliyâ ve asfiyâ-i izâmın [43^a] lisânlarından sâdır ve zâhir olan mevhûbât ve mantûkât,

vahy ve ilhâmdan ve mültekatât-ı efhâmdan ve safâyih-ı ekvâna dilediği erkâm-ı aklâm ve elvâh-ı a'yân gibi şeyler terettüb ve ondan neş'et eder. Makâm-ı mahmûd menbâ'-ı mutlak-ı kerem-i vücûd ve yenbû'-ı bahr-i vücûd olan vücûb-ı vücûd ve fezâ-i vahdet-i zâtıyyeden ibârettir ki her bir me'mûl ve maksûd oraya müntehî olur.

Şimdi Cenâb-ı Hak kemâl-i fazl ve cûdundan kullarını Ka'be-i zâtına, arafât-ı esmâ ve sıfâtına irşâdı ve fezâ-yı vahdet ve esmâ ve sıfâtına müte-rettib olan kemâlâtına delâleti, türlü türlü saâdet [43^b] ve derecelere eriş-tiren hidâyet ve delâlet⁵⁶ yoluna tenbîhi, cehennem çukuruna düşürecek dalâlet yollarından uzaklaşmalarının hâsılı âlem-i nâsût ımızgânından⁵⁷ uyandırmayı, türlü türlü mahrûmiyetlerle cehennem çukuruna düşüren imkân derelerinin çukurlarından, âlem-i hissin bataklarından kaldırmayı, âlem-i lâhûtun tepesine, vücûb-ı vücûd fezâsının genişliğine, kurb ve şühûd derecelerinin safâsına eriştirmeyi irâde buyurdıklarından onlara kendi nev'lerinden enbiyâ-i izâm, rusûl-i kirâm irsâl buyurup onların kalblerine merâtib-i aliyye-i vücûbiyye-i vücûdiyyeye îsâl [44^a] eden maârif ve hakâyık, ledünnî, yakînî, dînî ilimler ifâza buyurdu. Ve bahr-i vücûd ve yenbû'-ı vahdet-i zâtıyyeden feyezân eden envâ'-ı maârif ve hakâyık ve mükâşefât-ı ledünniyyeyi ifâza eden ilm-i muhît-i ilâhiyyeden müstefiz olan akl-ı külliden münşeb akl-ı cüz'î sefâretiyle, onları vahy ve ilhâm inzâliyle te'yîd buyurdu. Kezâ onları bütün a'mâl ve tâat ve hayrât ve ibâdâta isti'dâd ve kabiliyet ifâza eden ve âlem-i lâhût ve hazret-i rahamût fezâsına yakınlatan, nâsût darlığından ve imkân habsinin tazyîkinden kezâ zamân [44^b] zincirlerinden, mekân bukağularından⁵⁸ uzaklaştıran kudret-i kâmile-i şâmîle-i ilâhiyyeden müstefiz ve müstefid olan nefis-i külliyye müteferri' nefis-i cüz'iyye ile de te'yîd buyurdu. Cenâb-ı Hakk'ın onları bu iki vedîa-i bedîa ile ki birisi hazret-i ilm-i muhît-i ilâhiyyeden münşeb olan ilm-i ledünnî babası, ikincisi hazret-i kudret-i gâlibe-i şâmîle-i ilâhiyyeye müteferri' olan amel anası ile te'yîd buyurması bu iki bedîa-i gaybiyye-i lâhûtiyyenin imtizâcından bütün a'mâl ve ahlâk-ı marziyye ve hısâl-i seniyye ve Cenâb-ı [45^a] Hakk'ın fazl ve cûduna göre hikmet-i bâliğasına muvâfık olarak onları îcâd ve izhârına bâdî ve vücûdlarına terettüb eden

56 S: reşâd.

57 Imızgân: Uyuklamak, uyuşmak. Bk. *Derleme Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1979, VII, s. 2475.

58 Bukağı: Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek, pranga. Bk. *Derleme Sözlüğü*, II, s. 662.

ve kendilerine idâ' buyrulan niyâbet mertebesiyle takarrura müeddi olan ahlâk-ı marzıyye-i ilâhiyye tevellüd etmesi hikmetine mebnîdir. Sonra Cenâb-ı Hak rusûl-i kirâm ve enbiyâ-i izâmın zevâtını dilediği gibi tekâmil ve makarr-ı niyâbetinde takrîr edince sûreti üzerine tasvîr, dost ve niyâbet yaratılışı üzerine izhâr buyurduğu insânlara vahdet-i zâtiyyesine vüs'a-i rahmetine da'vet, hidâyet ve tevhîd yoluna irşâd, dalâlet ve taklîd [45^b] yollarından uzaklaştırmak ve onlara îmân telkîn, kalblerine yakîn ve irfân tohumu ekmek için irâde ve ihtiyârıyla onları gönderdi.

Hulâsa, fezâ-i vücûd ve safâ-i vuslat-ı zâtiyyeden ibâret olan cennet derecelerine terğîb, âlem-i kesret ve imkân darlığından ibâret olan cehennem derekâtından çekinmeleri için çalıştılar. Bununla berâber bunlardan rusûl-i kirâm hazerâtını kendilerine mu'cize ve da'vetlerini kabûle ve dînlerini, şerîatlarını, mezheplerini te'yîd ve tervîce vesîle bütûn akvâl ve efâl ve ahkâmında onları tasdik ve kendisine mutlakâ tebeddül ve tahrîf ârız [46^a] olmasın diye onu hıfz sebebiyle vikaye ve muktezâsıyla amel için tekâtu'-ı asvâtın hâsıl olan elfâz ve hurûf şeklinde kelâm-ı nefsi-i ilâhîden muktebes vaz'-ı ilâhî ile mevzû' olan şerîatlarını, dînlerini beyân eden kitâblar ve sahîfeler göndermekle ziyâde ikrâm ve ihsân ile te'yîd buyurduğu hâlde bu insânların pek azı kabûl şerefine nâil olmuştur.

Bundan sonra şunu bil ki kendisine kitâb gönderilenlerin en fazîletlisi, kendilerine cevâmî'-i kelim ve fasl-ı hitâb verilenlerin en kemâllisi ancak hazret-i hatmiyyet-i hâtemiyyettir. Çünkü onun dîninin ve şerinin zuhûru zamânında bütûn şerâyi' [46^b] ve edyânın sicilleri ukûl-ı selîme erbâbı nezdinde nazardan düştü, bütûn milletlerin merâsîmi mahvoldu, bütûn erbâb-ı dalâletin rûsûmu dağıldı. Bütûn yanlış gören sapıkların ateşleri söndü. Nasıl olmasın ki. Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin zuhûrunda şems-i zât-ı ahadiyyet bütûn zerrâtın âfâkından parlamaya başladı. Hak kıyyete hakîk olan nûr-i Hak bütûn ekvân ve a'yân üzerinde yaldıradı⁵⁹, imkân ve idâm çukurlarında olan bâtil gecenin karanlığı yerin dibine çöktü. Onun safâ-i sırrı ümmetinden olan umûm-ı evliyânın, mişkât-ı nübüvvet ve risâletinden onun mertebesine mahsûs olan envârı iktibâs eden zevât-ı [47^a] kirâmın kalblerini ziyâlandırırdı. Öyle bir hâlde ki onun irşâd ve terbiyesi kerâmetiyle, ona mütâbaat ve musâhabet şerefiyle onun ümmetinin ulemâsı, onun şerîat ve dîninin urefâsı geçmiş zamânda gelen

59 Yaldıramak: Işık yansımaları, parlak bir nesnenin yanıp sönmeye, şimşek çakması. Bk. *Derleme Sözlüğü*, XI, s. 4132.

enbiyâ gibi oldular. İşte o Hazret-i hâtemiyyet ekmel ve efdal olduğu için ondan evvel geçen enbiyâ ve rusûl-i kirâm hazerâtı da'vetlerinde tevhîd-i zâtîyi ağızlarına almayarak tevhîd-i sıfât ve ef'âl izhârına çalıştılar. Gerçi bunların hepsinin da'vetinin iç yüzü tevhîd-i zât idi ise de Hazret-i hâtem-i enbiyâ Efendimizin mertebesinin zuhûruna intizârdan dolayı [47^b] açıktan açığa söylemediler. Çünkü Hazret-i Peygamberin bütün menâkıbı, bütün evsâf ve etvârı kezâ dîninin, şeriatının, ümmetinin, kitâbının, bütün kitâbları, dînleri neshinin hâsılı Peygamber Efendimizin bütün ahlâk ve etvârı onların kitâblarında vardı. Onlar Efendimizin zuhûruna intizârdâ idiler. Hazret-i Nûru'l-vücûd ve Mustafa'l-kâinât Efendimiz zuhûr ettikten, âlemi nûrlandırdıktan sonra bu nûr her tarafı kaplamaya başladı. Onun merâsim-i şeri bütün şeriatların ahkâmını ortadan kaldırdı.

Hulâsa, Nûru'l-vücûd Efendimizin bi'setinden [48^a] sonra onun hidâyet ve irşâdından iktibâs-ı feyz isti'dâdında olan bütün insânların kezâ evlâd ve ahfâdı olan eimme-i dînin, muhâcirîn ve ensâr ve tâbiîn-i ahyârın dillerinde tevhîd-i zâtî kelimesi cârî olduğundan hazret-i hatmiyyet olan Efendimizin bi'seti ile onun kitâbı olan Kur'ân-ı mübînin nüzûlüyle teşrîf ve tedyîn ve tavzîh ve tebyîn nihâyet buldu. İnzâl ve irsâl kapısı kapandı. Turuk-i vahy ve âyât-ı irşâddan olan kütüb ve suhuf ile mülkûn kelimesi münsed oldu. Anıñcün Peygamber Efendimiz كَارِمِ الْاٰخِلَاقِ [Ben yüce ahlâkı tamamlıyorum]⁶⁰ buyurdular. Ve şânında الْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ [Bugün size dîninizi ikmâl ettim].⁶¹ nazm-ı şerîfi [48^b] vârid oldu. Hâsılı mişkât-ı Muhammediyyeden zât-ı ahadiyye şems-i zâhir olduktan, Kur'ân-ı azîm ile mübeyyen olan tevhîd-i zâtî tarîkı lâyhı olduktan sonra bütün insanların başka bir mübeyyine, başka bir hâdînin hidâyetine ihtiyâcı kalmadı.

Bundan sonra şunu da bil ki kendisi gibi yaratılmayan, Hazret-i Muhammed Efendimize gelen tevhîd-i zâtî esâsı üzere olup bütün insanlara İslam dîninin ahkâmını anlatan Kur'ân, kütüb-i ilâhiyyenin sonu olduğundan menfaati pek büyük, umûma şâmil, şânı pek yüksek, hüccet ve burhânı çok açık, hikmet ve ahkâmı en câmi', [49^a] irfân ve ikân i'tibâriyle en kâmil, kütüb-i ilâhiyye ve suhuf-ı semâviyyede vârid olan umûm-ı tekliflerin mebnâsı olan vahdet-i zâtîyye sebîline ve tarîk-ı Hakk'a en hâdî bir furkân-ı azîmü'-ş-şândır. Hattâ o ale'l-ıtlâk milel ve edyânın, mezâhib ve

60 Hadisin yaygın olan rivayeti كَارِمِ الْاٰخِلَاقِ [Ben ancak yüce ahlâkı tamamlamak için gönderildim] şeklindedir. Bk. Muvatta, "Hüsnü'l-huluk", 8.

61 el-Mâide 5/3.

meşâribin vaz'ına menşe' ve mebde' kezâ illet-i gâiye, hikmet-i mütkün-i seniyye, maslahat-ı aliyyedir.

Hulâsa, Kur'an-ı furkân ehl-i Hakk'a tarîk-i Hakk'ı beyan için Hakk'a mültebis olduğu hâlde Hak tarafından öyle bir hâlde gönderilmiştir ki [49^b] onun sâha-i izz u rütbesi ulûkdur ve mekâneti etrafında cedel ve inâd şâibesi dolaşamaz. Çünkü onun evâmir ve ahkâmı arasına bâtil, zâil olan şey gelmez. Önünden de gelmez, ya'ni onun nüzûl ve zuhûru zamânında hikem ve ahkâmı vâkıa, Tanrı'nın ilmîne, levh-i fezâsına adem-i mutâbakatla ittisâf sûretiyle kendisine bir butlân gelmez. Arkasından da gelmez. Ya'ni kütüb-i sâlifede olduğu gibi ona nesh ve tebdîl lâhık olmaz. Bütün bu sûri varlık⁶² arasından seçilerek niyâbet-i ilâhiyye hilatiyle, sûret-i Rahmân ile musavver olan [50^a] insânın kemâlini şerhi müştemil, onu indallah makbûl olan bütün etvâr ve ahlâk-ı müstahsenesini câmi' bir kitâbdır. Ulu Tanrı'nın evâmir ve nevâhiyi, hikem ve ahkâmı maârif ve hakâyıkı, rumûz ve işârâtı, ba'zısı istikâmet ve i'tidâl câddesinden sapan erbâb-ı dalâle ba'zısı da ezel-i zâtta ebed-i esmâ ve sıfâta memdûd olan habl-i ilâhiye müteşebbis ve silsile-i vücûda münselik olan ve levâzım-ı nâsûtilerine aslâ iltifâtı olmayan kurb ve visâl erbâbına müteallık [50^b] ibret alınacak emsâl ve hikâyâtı câmi'⁶³ olan Kur'an-ı Kerîm'i nev'-i insânın eşref ve efdali olan Hazret-i Muhammed Efendimize inzâlî ancak sadr-ı saâdetlerine inşirâh vermek için olmuştur. Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin sadr-ı saâdetleri münşerih olduktan ve Hazret-i Hak onun mübârek gönlünde kararlaştıktan sonra mukaddes kalbine vahdet nûru inerek Hak'ta fânî olup Hakk'ın bekâsıyla bâkî olarak nâsût-i bâtil, lâhût-i [51^a] Hak'ta muzmahil olunca tahakkuk ve sübûta hakîk olan Hak, hak ve sâbit olup bâtil-ı zâil, bâtil oldu. Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz ale'l-ittlâk Hakk'ın ahlâkıyla mütehallık oldu. İşte sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz artık olacağı gibi olduktan sonra Hakk'a müncezib, niyâbet fitratı üzerine mecbûl olan umûm-ı ibâdullâha Hakk'ın vahdet-i zâtiyyesini anlamaları ve Hakk'ın ahlâkıyla tahalluk ederek makarr-ı niyâbet ve sırât-ı adâlet-i ilâhiyyede [51^b] temekkünleri için Kur'an'a ve vasâyâsına kulak asmalarını beyân zımnında Kur'an-ı furkânı tebliğ ile emr buyruldu.

Hulâsa, sûret-i Rahmân üzere mahlûk olan insan mertebesine vusûlü isteyene Kur'an'ın ahlâkıyla tahalluk, evâmirine imtisâl, nevâhisinden

62 S: +âlemi.

63 S: hâvî.

ictinâb, hudûd ve ahkâmını yakînî bir îmân ile muhâfaza etmek lâzımdır ki onun serâir-i hikemini ve esrâr-ı ahkâmını anlayıp bu mertebeye nâil olsun.

Hâsılı Kur'an'ın hikem ve esrârını anlayan onun ibretâmiz kıssalarından ibret alan onun maârif ve hakâyıkına, rumûz ve işârâtına, mükâşefât ve müşâhedâtına yol bulur. [52^a]

Hulâsa, Kur'an'a yapışan, onda olan hikem ve ahkâma imtisâl eden, onun ahlâkıyla tahalluk eden, onun âdâbıyla muttasıf olan mir'ât-ı Hak olan insân-ı kâmil mertebesiyle tahakkuk etmiş olur, ondan Hakk'ın bütün evsâf ve esmâ-i zâtıyyesi görülür. Cenâb-ı Hak cümlemizi insân-ı kâmil zümresinden eylesin. Âmîn.

Şimdi artık şunu da bil, kendisiyle ya bir şey beyân edilen yâhud hüküm izâh edilen yâhud bidâyeten ona nisbet olunan bir emir için her hâlde bidâyet ve evveliyet mertebesini hıfz edici fâtiha-i mahsûsa [52^b] ile nihâyet ve âhiriyyet mertebesini hıfz edici hâtıme-i mahsûsası olması, bir de iki hükmün iki tarafın mercii olmak üzere üçüncü bir emrin bulunması lâzımdır. Şimdi Kur'an'ın sûrelerinden her bir sûre hattâ sâir enbiyâ-i izâm hazerâtına nâzil olan kütüb ve suhuf-i semâviyye hakîkatte ancak Cenâb-ı Hak'ın vahdet-i zâtıyyesini ve umûm-ı kâinâta sâri olan hüviyet-i şahsiyyesini anlatmak için gönderilmiştir. Peygamberlerin, kitâbların gönderilmesinin hikmeti budur. Şu hâlde Kur'an'ın sûrelerinin her bir sûresinin [53^a] diğëerinden seçilmesi için fâtiha ve hâtımesi olması lâzımdır. Çünkü her bir sûre şu maslahat-ı alıyyeyi beyân için bir risâlet-i mahsûsa-i müstakille demektir. Anınçün bir inâyet-i Hak ile her bir sûrede olan hüküm ve mesâlihe münâsib bir fâtiha ile bir hâtıme yaptık. Serâirine vusûlü Hak'tan iste.

Sûre-i Fâtiha'nın Fâtıhası

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ [53^b]

Gaflet uykusundan, unutmak ımızgânından Tanrı'nın uyandırdığı kimseye bütün âlemler ve âlemlerde olan şeylerin esmâ-i zâtıyye üzerine müterettib olan evsâf-ı ilâhiyye âsârından olduğu meydândadır. Çünkü vücûd mertebelerinden her bir mertebede zât için bir ism-i hâs ve sıfat-ı mahsûsa olup onun bir eseri vardır. İşte⁶⁴ vücûd mertebelerine nisbetle meselâ bir habbe, bir zerre, bir göz kapağını kıpırdatmak, bir hâtıra ne olursa olsun

64 S: +bütün.

zâtı için bir ism-i hâs vardır. Basîret ve akıl erbâbının hasret ve hayretten başka hazzı olmadığı ahadiyyet-i gayr-ı adediyye ve amâ' [54^a] mertebesi, enbiyânın mahall-i urûcunun gâyeti, evliyânın merâtib-i sülûkünün nihâyetidir. Bunlar bu mertebe ile değil bu mertebede ve bu mertebeye istiğrâka kadar seyirde devâm ederler. Bunları hayret kaplayarak fânî olurlar. "O'ndan başka Allah yok, O'nun zâtından başka her şey hâlik"⁶⁵ sırrı tecellî eder. Şimdi Cenâb-ı Hak kullarını kesret ve isneyniyyeti müşîr olan izâfeti iskâta müeddî, aşk ve muhabbet-i hakîkiyye-i hakkıyyeye dayanıncaya kadar bu mertebe-i ahadiyyete takarrub ve teveccüh etsinler diye irşâdî irâde buyurdıklarından ve böyle yaptıktan sonra niyetleri hâlis ve bu mertebede fenâyı talepleri doğru olacağından hazret-i [54^b] Hakk'a duâ ve onunla münâcât zımında bu yolu kullarına tenbîh ve nihâyet kesreti ifnâ eden kemâl-i vahdete tadrîcî vusûlü ta'lîm buyuruyor.

بِسْمِ اللَّهِ, Allâh'ın ismiyle teyemmün ve teberrük ettiğim hâlde okurum. Allah ismi zât-ı ahadiyyenin o mertebe-i amâ'iyyeden tenezzülü i'tibâriyle ve erbâb-ı mükâşefe indinde a'yân-ı sâbite, lisân-ı şer'de levh-i mahfûz ve kitâb-ı mübîn denilen bütün mezâhirin müstened-i ilâhî olan bütün cemî'i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeyi ihâtası i'tibâriyle bir ta'bîrdir. Çünkü mertebe-i amâ'iyyesi i'tibâriyle onu ta'bîr mümkün değildir. الرَّحْمَنُ, zât-ı ahadiyyenin safahât-ı ekvânda tecelliyâtı, vücûb ve imkân [55^a] melâbisinde tatavvurâtı ve mertebe-i ahadiyyeden merâtib-i adediyyeye tenezzülâtı ve teşahhusât-ı ilmiyye ve ayniyye ile taayyünâtı ve sıbğ-ı kiyâniyye ve kevnîyye ile insibâğı i'tibâriyle bir ta'bîrdir. Rahmân ismi, Hakk'a mahsûs bir isimdir fakat eseri âmdir. Çünkü Rahmân isminden feyezân eden rahmet berr ve fâcîre vâsıl ve şâmidir. Rahîm ismi, isim olmakta âmdir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın gayrisine de ıtlâk edilir. Fakat eseri hâstır. Çünkü Rahîm isminden feyezân eden rahmet mü'minlere muhtastır. الرَّحِيمُ, zât-ı ahadiyyenin teksîrden sonra tevhidî, tefrîkten sonra cem'î, neşîrden sonra tayyî, [55^b] ref'den sonra hafdî, takayyüdden sonra tecrîdî i'tibâriyle bir ta'bîrdir. الْحَمْدُ, ezele ve ebeden hâlen ve makâlen münimine şükürü mu'terif, kendi tav' ve ihtiyâriyle mebdei cihetine müteveccih, kâinâtta zerrrelerin dilinden sâdır olan bütün senâları, bütün hamdleri şâmil olan hamd ü senâ. اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ, bütün âlemleri ve âlemde olan her şeyi terbiye ve izhâr eden Allâh'a, bütün esmâ ve sıfâtı müstecmi' olan zât-ı ecel ve a'lâya sâbit ve muhtastır. Çünkü O'nun bir lahza bu âleme imdâdı, terbiyesi olmasa o anda âlem

fânî olur. الرَّحْمَنُ, esmâ-i hüsnâsının, sıfât-ı [56^a] ulyâsının ezlâlinin mir'ât-ı ademe imtidâdıyla inikâsından bu âlemin küllünü ve cüz'ünü, şehâdetini ve gaybını, ûlâsını ve uhrâsını, tefâvütsüz olarak neş'et-i ûlâda mübdî' ve mübdî olan الرَّحِيمُ, semâ-i esmâyı ve arz-ı tabîat-ı süflâyı ibtidâen kendisinden, intihâen kendisine olana tay ile neş'et-i uhrâda hepsini iâde eden. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ, lisân-ı şer'de kıyâmet denilen yevm-i dîn ve cezâyâ mâlik olan Âlah ki önünde arz ve semâ parçalanmış, dümdüz olmuş baştan sona kadar herkesin sahife-i a'mâli yayılmış. Çünkü önünde bütün ârâ ve efkâr muztarib olmuş, hucüb ve estâr mürtefi' [56^b] olmuş, ağyârın a'yânı muzmahil olmuş,⁶⁶ vâhid-i kakhâr olan Allah'tan başka kimse kalmamış olacaktır. Şimdi abd bu makâmda tahakkuk ve temekkün ettikten, buraya vâsıl olduktan, bütün umûrunu melik-i allâm kuddûs-i selâma tefvîz ettikten sonra mertebe-i ubûdiyyeti tetmîmden dolayı aradan hitâba mâni' olan şey kalkıncaya, gözden perde açılıncaya kadar mülâzım ve Rabb'ine arada hicâb olmayarak hitâba lâyük olduğundan bu hâlde lisân-ı hâline mutâbık olarak lisân-ı makâliyle اِيَّاكَ, yalnız Sana, Senden gayrısına değil çünkü varlıkta Seninle beraber gayrı yok der. نَعْبُدُ, Sana teveccüh ve Senden tezellül ve hudû' tarikiyle [57^a] isteriz. Çünkü Senden başka bizim ma'bûdumuz, Senden başka bizim maksûdumuz yoktur. وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ, Sana ibâdete kudreti ve yardımı ancak Senden isteriz. Çünkü Senden başka merciimiz yoktur. الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ, lütuf ve kereminle bize hâdî ol, bizi matlûbe îsâl buyur. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ, sırât-ı müstakim bizi hâdî ol ki o sırât-ı müstakim bizi zirve-i tevhîdine îsâl eder. صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ, kendilerine in'âm buyurmuş olduğun peygamberlerin, siddıkların, şehîdlerin, sâlihlerin sırâtı olan sırât-ı müstakimde bizi sâbit eyle ki bunlar refik olmak cihetinden güzeldir. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ, vehm ile karışmış [57^b] akla mütâbaat sebebiyle âşikâre olan yoldan sapan, şek ve tereddüd erbâbı olan kakınılmış kimselerden değil. وَلَا الضَّالِّينَ, dünya-yı deninin tağrîrâtıyla, şeytânların tesvîlâtıyla doğru yolu kaybetmiş olanlardan değil. Âmîn, duâmızı lütuf ve kereminle kabûl eyle yâ erhame'r-râhimîn.

Sûre-i Fâtiha'nın Hâtimesi

Tevhîd-i zâtî cihetine müteveccih olan ey Muhammedi -Allâhu Teâlâ işini kolaylaştırırın⁶⁷- sana Kur'ân-ı Azîm'den yedi sıfât-ı zâtîyye-i ilâhiyyeye müteferri', yedi göğe, yedi yıldıza muvâfık olan şu seb'-i mesânînin ya'ni

66 S: -hucub ve estâr mürtefi' olmuş, ağyârın a'yânı muzmahil olmuş.

67 S: +umduğuna ulaştırırın.

iki defa nâzil [58^a] olan yedi âyetli Fâtiha sûresinin müstemil olduğu yedi bahrı düşünmen, hakkıyla tedebbür etmen, bu sûrede remz edilen ahlâk-ı marziyye ile muttasıf olman lâzımdır ki bütün izâfât ve keserât kendisinde müstehlek olan cennet-i zâta vusûlden mâni' olan evdiye-i seb'a-i cehennemiyeden kurtulmuş olasın. Fakat bu teemmül, bu tedebbür sana ancak zâhirini kelim-i Kur'âniyyeden müstenbat olan şerâi'-i nebeviyye, nevâmîs-i Mustafeviyye ile bâtınını Kur'ân'da îdâ' buyurulan hikmetlerden muktebes olan sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin azâim ve ahlâkiyla tasfiyeden sonra müteyessir olabilir. Şu hâlde [58^b] bu ikisini câmi' olan Kur'ân Rabb'inden kendisine mevrûs, Rabb'ine müstahlef olan sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin zâhiren ve bâtınen huluk-ı azîmi olmuş olur. Öyleyse Kur'ân, Peygamberine münzel olan huluk-i ilâhiyedir ki onunla tahalluk eden fevz ve felâh bulur. Anınçün Peygamberimiz sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz *تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ* "Allâh'ın ahlâkı olan Kur'ân ile mütehallık olunuz"⁶⁸ buyurmuşlardır.

Fâtiha sûresi de gayet belîğ bir tarzda son derece vâzih bir beyân ile bütün Kur'ân'dan müntehabdır. Fâtiha'yı iyi teemmül eden bütün Kur'ân'dan [59^a] nâil olacağı şeye nâil olur.⁶⁹ [59^b] Anınçün ehl-i îmânın mi'râcı demek olan ve lisân-ı şer'de salât denilen zât-ı ahadiyyeye meyl ve teveccüh zamânında kırâatı ile emir buyurulduk. Namâzın mü'minlerin mi'râcı olduğunu sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz *الصَّلَاةُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ* [Namâz müminin mi'râcıdır].⁷⁰ kavli-şerifiyle bildirdiği gibi Fâtihâsız da namâzın câiz olmadığını *لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ* [Fâtiha'yı okumadan namâz olmaz].⁷¹ hadîs-i şerifiyle bildiriyor. Şu hâlde Ka'be-i hakîkiyye-i hakkıyyeye, kible-i aslıyye-i ahadiyye-i samediyeye müteveccih olan ey musallî! Ka'be-i hakîkiyye ve

68 Râzi, *Tefsîrü'l-Kebîr*, VII, 68.

69 [Çünkü Kur'ân'ın muhtevî olduğu ilimler dörttür. Birincisi, ilm-i usûldür. Bunun medârı Cenâb-ı Hakk'ı ve sıfatını ve nübüvvâtı ve meâdî ma'rifete âittir. رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ kavli-kerîmiyle ma'rifetullâha, الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ kavli- celîliyle ma'rifet-i nübüvvâta, الَّذِينَ آمَنُوا بِالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلْنَا بِكَ عَلَى صِدْقٍ كَافٍ kavli-şerifiyle ma'rifet-i meâda işaret buyurulmuştur. İkincisi, ilm-i ibâdetdir. عَلَيْكَ نِعْمَتُ اللَّهِ رَبِّكَ عَالِمِ الْغُيُوبِ kavli-şerifiyle buna işaret buyurulmuştur. Üçüncüsü nefsi âdâb-ı şer'iyyeye ve Rabbu'l-beriyeye inkıyâda haml ma'nâsına ilm-i sülûktür. وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ kavli-şerifiyle buna işaret buyurulmuştur. Dördüncüsü Cenâb-ı Hakk'a mutî' olanların saâdetine, âsi olanların şekâvetine ittîlâ' hâsıl olması için ümem-i sâlifenin, kurûn-ı mâziyenin ahbârından olan ilm-i kasastır. صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ kavli-şerifiyle buraya işaret buyurulmuştur. İşte Cenâb-ı Hakk'ın Fâtiha'da bütün makâsîd-ı Kur'ân'a tenbîh buyurduğu tahakkuk etmiş olur. "Mütercim"]

70 Âlûsî, *Rûhu'l-Maânî*, VIII, 416.

71 Müslim, "Salât", 34.

kible-i aslıyyeye yakınlatan farz namazlarda müdâvemetin [60^a] onların teşrîinde idâ' buyurulan hikem ve esrâra mülâzemetin lâzımdır. Öyle bir hâlde ki Cenâb-ı Rabbü'l-izzete meyli, O'nun bâb-ı lutfu cihetine teveccühü murâd ettiğin vakitte evvelâ zâhiri ve bâtinî habâisinden hepsinden temizlenmek, abdest almak, lezzât ve şehvâtın mecmûundan ayrılmak lâzımdır ki yoldan sapıtan nefis ve hevâ-i şeytânîlerin vesvesesinin te'sîri olmayarak tahrîme ya'ni iftitâh tekbîri sana müteyessir olsun. Şimdi sen bütün dünya huzûzâtını nefisine harâm kılarak اللهُ أَكْبَرُ diye emr-i ilâhîye imtisâl ettiğin vakitte bunun ma'nâsını mülâhaza etmen lâzımdır. Bunun ma'nâsı, [60^b] zâtında a'zam ve ekber olan Zât demektir ki gayra nisbetle a'zam ve ekber ma'nâsını düşünme, çünkü O'nunla berâber gayr yok. Buradaki ekber sîgası tafdil için değil sıfat içindir.

Hulâsa, tekbîr alırken dikkat edecek şey ve maksad ve matlabin bu olmalı, tekbîr ve senâdan sonra⁷² بِسْمِ اللهِ dediğin vakit kalbinden Cenâb-ı Hakk'a rağbet ve muhabbet kopmaya başlar. الرَّحْمَن dediğin vakitte nefes-i Rahmânîden Cenâb-ı Rabbü'l-izzete terakkîye muâvin olan latîf kokular duymaya başlarsın. الرَّحِيم dediğin vakitte O'nun lütuf ve rahmet nefhalarını kokarak sana [61^a] bu kadar ni'metler verdiğini düşünerek O'nunla istinâs makâmına gelmiş olursun. O'nun ni'metlerine şükür ve senâ ederek اللهُ الْحَمْدُ dediğin vakitte bu şükür sebebiyle O'na tevessül etmiş olursun. رَبِّ الْعَالَمِينَ dediğin vakit makâm-ı tevhîdde tahakkuk ederek bütün mevcûdâta terbiyesinin şümülû sana münkeşif olur. الرَّحْمَن dediğin vakitte rahmet-i vâsiasından recâ etmiş olursun. الرَّحِيم dediğin vakitte Hakk'ın gayrısına iltifâttan ibâret olan azâb-ı elîmden kurtulmuş ve âlemleri düşünmek sebebiyle O'ndan fasıldan sonra vuslata hattâ ittisâle⁷³ [61^b] nâil olursun. يَوْمَ الدِّينِ deyince ale'l-ıtlâk silsile-i esbâbı kat' etmiş, keşf ve şühûd makâmıyla tahakkuk etmiş olursun. Bu hâlde artık sana neler zâhir olur. Şimdi bu hâlde lisân-ı cem' ile إِيَّاكَ نَعْبُدُ ey büyük Allâh'ım yalnız Sana ibâdet ederiz, وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ, yalnız Senin yardımını isteriz diye⁷⁴ hitâb ederiz. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ deyince makâm-ı ubûdiyyette temekkün etmiş olursun. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ deyince makâm-ı cem'de tahakkuk ederek صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ deyince sıfât-ı celâlisinin kahr ve satvetinden tevahhuş etmiş olur-

72 S: +teyemmün ve tebberük kasdiyle.

73 [Müşâhede-i hissînin neticesi olan müşâhede-i ma'nâ ve muâyene-i hakikat mertebesine vusûle mâsivâdan infisâlden ibâret olan vuzû' ile Hakk'a ittisâlden ibâret olan salât lâzımdır. "Mütercim"]

74 S: +sana.

sun. وَلَا الضَّالِّينَ deyince vusûlden sonra rücû'dan korktuğunu [62^a] niyâz etmiş olursun. En sonunda niyâzını kabûl buyurduğunu umduğun hâlde âmîn deyince şeytân-ı racîmden emîn olmuş olursun. İşte namâzının zât-ı ahadiyyenin zirvesine mi'râc, semâ-i sermedîsine mirkât, hazâin-i ezeliyye ve ebediyyesine miftâh olması için bu tarzda namâz kılmak lâzımdır. Bu ise ancak evsâf-ı beşeriyye muktezeyâtından mevt-i irâdîden, ahlâk-ı marziyye ve hisâl-i seniyye-i ilâhiyye ile tahalluktan sonra müteyessir olur. Bu da hazret-i ahadiyyete meyl ve teveccüh zamânında gâflet vâdisinde yuvarlanan insanlardan izzetle, onların âdetlerinden bir defa tamâmıyla inkitâ' ile hâsıl olur. Yoksa tabiât-ı sârık, emrâz-ı sârî, nüfûs-ı beşeriyye, hevâ ve hevesi âmir, Mevlâ-yı müteâlden mâildir. Cenâb-ı Hak lütfuyla nefsimizin şurûrundan bizi hıfz, gurûrundan bizi tahlis buyursun. Âmîn.